

KUML
2010

KUML 2010

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Danmarks oldtid – i historisk perspektiv

AF OLE HØIRIS

I indledningen til sin udgave af “Danmarks Oldtid” placerer Jørgen Jensen sit værk historisk som fortsættelsen af en tradition i forlængelse af tre forudgående værker: Jens Jacob Asmussen Worsaaes (1821-1885) “Danmarks Oldtid – oplyst ved Oldsager og Gravhöie” fra 1843, hvor Danmarks oldtid ifølge Jensen beskrives som et guldaldermaleri i en situation, hvor det gamle landskab, som det blev formet i jernalderen, er ved at forsvinde med udflytningen fra landsbyerne; Sophus Otto Müllers (1846-1934) “Vor Oldtid. Danmarks forhistoriske Archæologi – almenfattelig fremstillet” fra 1897, som Jensen karakteriserer ved, at det viser den stolte, nationale arkæologiske videnskab efter nederlaget i 1864. Her er det den nationale genopbygning, der er på spil; og som tredje led i serien om vor oldtid er Johannes Brøndstedts (1890-1965) “Danmarks Oldtid” fra 1938-1940, et værk der ifølge Jensen afspejler tiden op til Anden Verdenskrig og er inspireret af Johannes V. Jensen (1873-1950). Og så følger endelig Jørgen Jensens (1936-2008) eget værk, “Danmarks Oldtid”, der udkom med et bind om året mellem 2001 og 2004, og om hvilket man vel kan sige, at det fremstiller et Danmark i såvel en 1960’er optik med miljøtilpasning og en 1990’er optik med miljøbevidsthed og globalisering.¹ Det skal nævnes, at mange andre har beskrevet dele eller hele oldtiden set fra f.eks. et historisk eller religionshistorisk perspektiv, ligesom mange arkæologer har beskrevet kortere tidsafsnit, men de fire arkæologiske værker om Danmarks oldtid er specielle i kraft af fire forhold: den enkelte professionelle arkæologs fremstilling af oldtiden i sin helhed, det aktuelle Danmarks geografiske udstrækning som kernen, det formidlende perspektiv og så den tætte tilknytning til Nationalmuseets samlinger og formidlingsvirksomhed.

Det fremgår klart, at denne kongerække af store værker afspejler en voksende viden om perioden. Dertil kommer, at alle bøgerne i meget stort omfang refererer til fund, der udstilles på det, der bliver Nationalmuseet, og derfor afspejler de ikke bare den voksende mængde fund, der udstilles, men også hvilke genstande, dertil bemyndigede ansatte på Nationalmuseet gennem ti-

den har ment, var repræsentative for hele nationens – i modsætning til lokale regioners – oldtid, for oldtiden på et dansk nationalt niveau. Worsaaes “Danmarks Oldtid” var i et bind på 123 sider og blev i 1843 udgivet på kongens opfordring og i forlængelse af en forelæsningsrække, han havde holdt i Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug. Bogen blev i 1844 udgivet på tysk: “Dänemarks Vorzeit durch Alterthümer und Grabhügel beleuchtet” og i 1849 på engelsk: “Primeval Antiquities of Denmark” med illustrationer fra tilsvarende engelske fund.² Müllers “Vor Oldtid” var også i et enkelt bind, men nu på 712 sider, herunder mange illustrationer. Brøndsteds værk er i tre bind: “Stenalderen”, “Bronzealderen” og “Jernalderen” med over 900 sider og utallige illustrationer, og endelig kommer Jørgen Jensens værk op på fire bind: “Stenalder”, “Bronzealder”, “Ældre jernalder” og “Yngre jernalder og vikingetid” og ca. 2560 sider rigt illustreret. Oldtidens afslutning placeres i alle værkerne ved overgangen mellem vikingetid og middelalder, mens selve oldtidens længde vokser betragteligt, efterhånden som man får styr på tidsbestemmelserne og tidspunktet for istidens ophør. Og selv om alle pænt refererer og disponeres i forhold til Christian Jürgensen Thomsens (1788-1865) berømte tredeling af oldtiden i sten-, bronze- og jernalder, så bliver det hurtigt nødvendigt at modificere denne ved at flette andre periodebestemmelser ind. At den alligevel fastholdes, selv hvor den teoretisk ikke giver mening, idet det ikke længere er genstandenes materialer, men andre forhold såsom indvandring, klimaændringer eller samfundets organisation, der er periodebestemmende, er vel et udtryk for, at denne tredeling i sig selv er blevet et nationalt monument.

Dansk oldtid mellem romantik og modernitet

I det følgende vil jeg vise, hvordan disse fire populærvidenskabelige værker inden for forskellige temaer former den danske oldtid i overensstemmelse med den tidsånd, der herskede på den tid, de udkom. Denne tidsånd kan i størstedelen af perioden karakteriseres som nationalromantisk, men under voksende påvirkning af modernitetens videnskabsideal – og med Jørgen Jensens værk også samfundsideal. Det følgende er således ikke en arkæologisk faghistorie og forholder sig ikke til udsagnetenes gyldighed, men vil vise sammenhængen mellem disse værker og romantikkens og modernitetens fortidsopfattelse.

Romantikken brød som en kulturhistorisk og åndshistorisk strømning frem i slutningen af det 18. århundredes Tyskland og kulminerede i den første tredjedel af det 19. århundrede, men påvirkede forholdene i især Nordeuropa langt ind i det 20. århundrede. Den centrale formulering af romantikkens idé tilskrives især Johann Gottfried von Herder (1744-1803), der i et opgør med oplys-

ningstiden mente, at ethvert folks nationale karakter var et unikt produkt af folkets geografiske, klimatiske og historiske erfaring, noget som igen var indlagt i dette folks mytologiske fremstillinger, og disse var igen det karakteristiske udtryk for folkets religiøse, æstetiske og etiske træk, sammenfattet i det pågældende folks specifikke ånd.³ Nationens borgere var forbundet i et nærmest stammemæssigt slægtskab med en fælles oprindelse, hvad der kom til udtryk i begrebet et folk om en nations borgere. Folkets fællesskab baserede sig herudover på en lang række andre fælles og for det enkelte folk særegne træk såsom sprog, historie, kultur og ikke mindst ånd, alt sammen i en organisk og ideelt set harmonisk helhed med ånden som det, der gennemtrængte det øvrige. Folkeånden var en del af den verdensånd, der i sidste instans var Gud, og da ånden også var til stede i den enkelte, betød det, at religionen blev en central del af menneske-, kultur- og verdensforståelsen.

Verden kunne opfattes som et øhav af kulturer/nationer, hvor hver ø var særegen i kraft af sin specifikke kultur, historie osv., og i hver nation eller kultur eller i hvert folk blev traditionen et udtryk for essensen. Denne tradition kunne referere tilbage til en oprindelig guldalder, hvor folkets sjæl i sin renhed blev dannet, og denne tradition var bedst bevaret i de mest konservative lag af befolkningen, den del der også var mest i pagt med naturen, bønderne. Men på grund af den organiske helhed, romantikken formulerede, var denne essens eller tradition på en måde også til stede i folkets materielle efterladenskaber. Harmoni i denne helhed var idealet, som kulturen ville stræbe efter at genetablere, når denne harmoni på grund af især ydre kræfter blev brudt. Med romantikken fik folket en fælles, national historie som baggrund for dels at gøre folket til en enhed internt, dels at adskille det fra andre folk.

Mens romantikken på mange måder blev formuleret som et opgør med oplysningstiden, var moderniteten en mere direkte forlængelse af centrale træk i oplysningstænkningen. Moderniteten vandt frem i det 19. århundrede med den industrielle revolution. Essensen i moderniteten var det naturvidenskabelige verdensbillede, hvor verden blev afsakraliseret og mennesket reduceret til objekt for love på samme måde, som den øvrige natur var det. Mennesket skulle søge at afdække disse love for derved at kunne styre samfundet på samme måde, som man mente at kunne styre den øvrige natur. Moderniteten betragtede sig som produktet af et brud med fortiden, en revolution, og fortiden var en af love styret evolution, som gik fra det simple, primitive til det komplekse, fra små omstørfende overtroiske samfund til stadig større og mere komplekse samfund med stadig mere rationelle mennesker. Man kan sige, at moderniteten koloniserede fortiden på den måde, at den gjorde moderniteten til den nødvendige og eneste mulige effekt af hele den fortidige udvikling.

Vildskab, barbari og civilisation blev de tre stadier, som alle samfund måtte udvikle sig gennem, hvorfor forskelle på samfund i verden kunne ses som eksempler på udviklingens forskellige stadier, en opfattelse moderniteten delte med oplysningstiden.

Mens romantikken således havde nationens og folkets specifikke historie som sin essens, da dens mål var at finde de enkelte folks specificitet som resultat af en helt særegen historie, havde moderniteten menneskehedens lovstyrede udvikling som sin essens, hvor de enkelte nationers udvikling blot var eksempler på og elementer i menneskehedens generelle udvikling.

I den populære fremstilling af Danmarks oldtid, konstruktionen af den danske identitet med rod i fortiden, var det nationens historie, der skulle fortælles ved hjælp af især de efterladte genstande, og her måtte arkæologien i mangel på skriftlige kilder inddrage oplysningstidens og modernitetens evolutionsskemaer for at skabe denne historie. Resultatet af dette blev en særegen dansk historie siden indvandringen i ældre stenalder (romantikens verdensbillede), iscenesat af modernitetens evolutionskonstruktion. Med denne modsætning opnåede man i de fire værker at formulere en specifik dansk nationalromantisk fortid, som indeholdt modernitetens dynamik og derved gjorde os moderne i universel forstand, det vil sige som en dynamisk kraft i den universelle udvikling. Vor særegenhed blev samtidig det, der i forskellige perioder gjorde os betydningsfulde i globalt perspektiv.

Dette vil jeg i det følgende belyse ved at se på følgende temaer på tværs af de fire værker: 1) Oldtidshistoriens morale, som er et centralt tema i romantikkens identitetsformulering – vi kan lære om os selv af historien; 2) det danske folks oprindelse, idet vi jo ikke er vokset op af den danske muld, men må være kommet udefra, hvorfor man på samme tid skulle fremstille danskerne som et selvstændigt folk og give det rødder i Europa, rødder som vi som folk kunne være bekendt; 3) samt endelig baggrunden for udviklingen eller historien, hvor der jo i forhold til den nationale stolthed som folk måtte opstå en modsætning mellem at bygge på egne kræfter eller at få det hele udefra, samt modsætningen mellem om det var mennesket eller systemet, der var subjekt i historien eller udviklingen.

Hvorfor en oldtidshistorie, hvad er dens morale?

Historien er ikke bare et kronologisk begivenhedsforløb, men i den romantiske opfattelse en slags erfaringsdatabase, hvor vi kan lære noget om os selv som forskellige fra andre, ikke bare historisk, men også etisk, for historien har formet os.

Worsaae

Worsaae havde i 1843 længe haft stor interesse for – og også publiceret en del om historien. Han var kendt for endegyldigt at bryde den tætte forbindelse mellem historie og arkæologi, der havde krævet, at de arkæologiske fund skulle relateres til skrevne kilder. I takt med, at den danske nationale historie i nationalromantikens glansperiode skiftede fra at være kongernes historie til at være folkets historie, blev også de fortidslevn, man fremdrog af jorden, på enkelte undtagelser nær betragtet som levn fra folkets liv. Worsaae indleder sin bog med at konstatere, at mange gravhøje og deres indhold er forsvundet i tidens løb, men: “Endelig i Begyndelsen af dette Aarhundrede, da der vaagnede et nyt Folkeliv i Danmark, og da saaledes ogsaa Sandsen for fædrelandske Anliggender gjorde sig mere gjældende end tilforn”... imødegik man destruktationen af gravhøjene. Worsaae placerer således interessen for fortidsminderne samtidig med romantikkens gennemslag i Danmark. “Adskillige lærde, fædrelandssindede Mænd besluttede derfor at raade Bod derpaa”. Nu er der en flot samling, indsamlet fra hele landet og stillet gratis til beskuelse. Men, konstaterede Worsaae, det er jo kun til gavn for københavnernes, så meningen med hans bog er, at også folk i provinsen, som med så stærkt fædrelandssind har indsamlet og afleveret de mange genstande, kan se, at det gør gavn.

Worsaae skulle blive den eneste, der tager højde for, at de samlinger, som i kraft af at de indgår i det nationale museums samlinger, bliver til *danske* efterladenskaber, ikke er tilgængelige for alle de borgere, der skal gøres fædrelandssindet. Nok opstår der efterhånden også lokale samlinger og museer, men deres udstillinger viser ikke den danske nationalhistorie, men kun den regionale eller lokale historie – som også i kraft af at genstandene her er dem, der ikke er fine nok til det nationale museum, afspejler hovedstadens opfattelse af forholdet mellem hovedstad og provins. Derfor er det vigtigt at formidle danskheden, som den kommer til udtryk i de af det nationale museum udvalgte genstande for folk i provinsen, så de ikke forfalder til den regionalisme, som stænderforsamlingerne kunne både reflektere og fremme,⁴ og så de fortsat indleverer fund til det nationale museum. Og derfor er den historie, Worsaae fortæller, også en national historie, hvor de enkelte genstandes regionale tilhørsforhold udviskes af deres placering som danske. Det sker i Worsaaes tilfælde som hos alle de øvrige forfattere ved at gøre fundenes tidlige placering betydningsmæssig central i modsætning til deres stedlige; det sker ved at tydeliggøre, hvordan levnene fra oldtiden har betydning for os som historiske og “derhos ogsaa som **nationale** Mindesmærker” (Worsaaes fremhævelse). Og endelig gør Worsaae opmærksom på, at bogen er for alle, og at han håber, at den vil “bidrage til at nære og styrke Kjærlighed til fædrelandske Anliggender i Almindelighed”.

I indledningen til bogen kom Worsaae ind på, hvordan historien og forhistorien kunne bidrage til det nationalromantiske identitetsprojekt. I denne identifikation er det centralt at finde frem til folkets rødder og dermed også vort folks relation til de nabofolk, der omgiver os. Worsaae formulerede det på følgende måde:

“Et Folk, som har Agtelse for sig selv og sin Selvstændighed, kan umulig blive staaende ved en Betragtning af sin nuværende Tilstand alene. Det maa nødvendigviis tillige henvende Blikket paa den forbigangne Tid, for at erholde Oplysning om, til hvilken Folkestamme det hører, i hvilket Slægtskabsforhold det staaer til andre Folk, hvorvidt det fra de ældste Tider har boet i Landet, eller senere er indvandret, hvilke Skjæbner det her har undergaaet, kort – for at erfare, hvorledes det er blevet hvad det er. Thi først naar dette ligger klart for Tanken, faaer Folket fuld Bevidsthed om sin Eiendommelighed, først da kan det med Kraft værne om sin Selvstændighed, og med Iver arbeide paa en større fremtidig Udvikling og derved paa at befordre Fædrelandets Held og Hæder. ... Det er da aabenbart, at det maa være os Danske magtpaaliggende, blandt Andet at erholde saa nøie Kjendskab, som muligt, til vore Stamfædres Indvandring, Herkomst, Sæder, Skikke og Bedrifter”.

Og det er endnu mere nødvendigt:

“... da alle historiske Efterretninger vise, at vore Forfædre i Hedenskabets Tid spillede en meget betydelig Rolle blandt de europæiske Folkeslag, og da det i øvrigt neppe vil kunne nægtes, at man i Almindelighed lettere er i stand til at spore et Folks Eiendommeligheder i dets tidligste Fremtræden, saalænge det endnu er ublandet”.⁵

Det er ifølge Worsaae i denne rent romantiske forestilling om forholdet mellem nationen, historien og identiteten også interessant at se, hvad andre som f.eks. romerne har skrevet om vore oldtidsforfædre, men da det ikke er positivt, tager han afstand fra disse skriftlige kilder som andenhånds og utroværdige, og denne utroværdighed begrundes i slutningen af, hvor Worsaae i et kapitel med overskriften: “Oldtidsmindernes Betydning for Nationaliteten” konstaterer, at på trods af at vore tidlige forfædre var “hengivne til et grumt og vildt Hedenskab”, så kan vi ikke nægte dem en vis beundring, og her henviser Worsaae til deres kærlighed til hjemmet og til friheden, deres trofasthed og tapperhed, som endog satte skræk i Europas mægtigste stater og vidner om en “Sjælsadel og Kraft”, der i vore dage til fulde fortjener at efterlignes. Ligeså må læsningen af vore gamle sagn vække følelsen af vor ejendommelighed og selvstændighed, og her er oldsager og oldtidsminder af største betydning. I vore hænder har vi ifølge Worsaae deres sværd, hvormed de gjorde det danske navn anset og frygtet, og vi kan fremvise vore stolte forfædres bytte af

kostbarheder. "Det er saaledes, at Levningerne fra Fortiden binde os fastere til vort Fædreland".⁶

Oldsagerne og oldtidsminderne fremkalder til stadighed mindet om vore forfædre som et særegent, uafhængigt folk, og de opfordrer os derved kraftigt til at værne om vore enemærker, så ikke fremmede skal råde over den jordbund, som gemmer vore fædres bene, og hvortil vore helligste og ærværdigste minder er knyttet: "Den Opmærksomhed, som allerede nu vises Oldtidens Mindesmærker, er derfor visselig ikke uden dybere Grund. Den er et Tegn paa, at det danske Folk i sin forestaaende høiere Udvikling ikke blindthen vil slutte sig til andre Lande, men at det snarere, ved at vende Blikket indad mod sig selv, vil føie Oldtidens Kraft til Nutidens Kløgt og saaledes uddanne sig selvstændigt og frit".⁷

Müller

Worsaaes bog, der er den reneste repræsentant for romantikkens tænkning og helt upåvirket af moderniteten, var en vigtig del af opbygningen af den folkelige nationalfølelse, som blev så central i perioden, og som Frederik VI (1768-1839) ifølge Worsaaes selvbiografi fra 1879 betragtede med en vis uvilje som et udtryk for den nye og frie folkeånd.⁸ Situationen var noget anderledes i 1890'erne – efter 1864 – hvor Sophus Müller sætter sig til blækket for at konstruere den danske historie i hedenold. Müller svinger sig ikke så højt op i de nationalromantiske formuleringer, men konstaterer indledningsvist, at det først er i dette, det 19. århundrede, at arkæologien adskilte sig fra historien, og at det tilsvarende først er i dette århundrede, at man har kunnet give en sammenhængende fremstilling af de ældste hidtil meget lidt kendte tider, noget Worsaae honoreres for.

Müller afslutter med at sætte sit værk i perspektiv, og denne gang var det den borgerlige frigørelse, som her i tiden forud for systemskiftet i 1901 var på dagsordenen. Nu skal folkets helhed frigøres fra fortids forfald og genetableres i den frihed og lighed, den romantiske nations harmoni kræver, og som fortiden viser er en del af vor egenart. Redskabet hertil er arkæologien, for som Müller skriver:

"Hellere end aristokratisk at regne sine Aner tilbage til Middelalderen vil det forhistoriske Studium føle sig som et Barn af den nye Tid, borgerlig født i Friheds-Aarhundredets Morgen. Stolt over at være fremgaaet af Folkets Skjød vil det bevare sin frie, eiendommelige Særstilling. Baade Læg og Lærd vil det vedblive at drage til sig, og de Ord blive ikke fjærnedede, som engang ere skrevne paa Fanen: i samme Grad populær og videnskabelig".⁹

Arkæologien er dobbelt i form af både at være folkelig, det vil sige på borgerskabets side imod det adelige – middelalderlige – godsejeraristokrati, som havde kuppet sig til magten i Danmark, og modernistisk videnskabelig, den nye autoritet, som producerede sandhed, og han kan da slutte med, at “Ret beseet er dette Helhedspræg, der skyldes de gode Magter, som skabte og bestandig bære den forhistoriske Forskning: Folkets Trang til Selverkjendelse og dets Kjærlighed til sine Minder”.¹⁰ Arkæologien er nu i sandhed blevet folkets videnskab, udsprunget som den er af folket og dets fund og samlinger, og i forlængelse heraf forbindelsen mellem selverkendelsen og kærligheden til fortidsminderne. Så for Müller skal folket finde sine rødder i den videnskabelige arkæologis romantiske fremstilling af hedenold, og her er det ikke i modsætning til andre kulturer, men til andre klasser.

Brøndsted

Den kongelige danske arkæologiske nationalvidenskab fortsatte sine fremskridt i en stemning af den nationalisme, som kom til udtryk i Første Verdenskrig. Det skulle blive Johannes Brøndsteds opgave at formulere mellemkrigstidens nationale hedenoldske oprindelse. Brøndsted havde studeret forskellige fag på Københavns Universitet, før Sophus Müller fik ham lokket til Nationalmuseet, hvor han i 1918 blev underinspektør ved afdelingen for nordisk oldtid. I 1930 blev der oprettet et lektorat i Nordisk Arkæologi ved Københavns Universitet til Brøndsted, og samtidig med at han passede sin lektorgerning og arbejdede på en nyopstilling af oldtidssamlingen, skrev han “Danmarks Oldtid”, hvoraf “Stenalderen” udkom i 1938, “Bronzealderen” i 1939 og “Jernalderen” efter den 9. april i 1940. Nu skulle et nordisk, dansk, ikke-tysk folk udmejsles i en truende verden i et værk, der samtidig var et udvidet katalog til de nye udstillinger, parallelt til etnologen Kaj Birket-Smiths (1893-1977) to bind om “Kulturens Veje” fra 1941-1942, der knyttede sig til den i 1938 nyopstillede etnografiske samling.

Brøndsted angiver i indledningen målet for den arkæologiske forskning: “Arkæologiens Maal er Kulturhistorie, dens Stof Jordfundene” og det, man søger, er “Folkets Skæbne gennem Tider, hvortil ingen historisk Kilde rækker”. Lidt perspektiv på dette projekt fremlægger Brøndsted i indledningen til ældre stenalder, hvor vor lidenhed som land dyrkes: “Folkets Barndom kunde man kalde disse Aartusinder, da den raadende Livsform var en primitiv Samlertilværelse”. Denne det danske folks udvikling er set i perspektiv af menneskeheden udviklingshistorie uden betydning: “set mod verdenshistorisk Baggrund er de ti-tyvetusind Aars Liv paa denne Plet af Jorden et sent og begrænset Led af en mægtig Helhed”.¹¹ De store fremskridt og begivenheder i verden sker

andre steder og kommer først sent til Danmark på grund af vor beliggenhed i verdens udkant, hvorved det også fremgår, at Brøndsted ser verdenshistorien som en kulturdiffusionshistorie. Hvor den store historie så foregik, skal jeg vende tilbage til. Danmark er for Brøndsted puslingelandet, der hygger sig i smug, mens hele verden (kort tid efter) brænder om din vugge, som Jeppe Aakjær (1866-1930) skrev i "Historiens Sang" ("Som dybest Brønd gir altid klare Vand") i 1917 med henvisning til Første Verdenskrig. Denne situation forlænges så bagud, men al stolthed over vort folks betydning skal dog ikke reduceres til "puslingestatus", for nok syner "vort land" omkring 1940 ikke af meget, men to stormagtstider havde vi dog ifølge Brøndsted haft. Den første var i yngre bronzealder, den anden var vikingetiden, og i vikingetiden udfoldedes der ifølge Brøndsted en ejendommelig selvstændig kraft, der ikke var set mage til siden bronzealderens store tid. "Norden gør sig i Vikingetiden gældende paa en Maade, som berettiger til Benævnelsen Nordisk for Perioden, – det nationalnordiske træder stærkere frem end det fællesgermaniske, – og som tillader at tale om en ny stornordisk Kres omfattende hele den skandinaviske Verden ... Norden bliver i Vikingetiden en europæisk Magtfaktor med ganske anselig Aktionsradius".¹² Således er vort lands og folks storhed i fortiden konstateret i kraft af en overlegen kulturkreds, en storhed man som lille land i en verden af kæmpende stormagter, hvor det gjaldt om at dukke sig og forsøge at lade uvejret drive over uden for store ulykker, kunne have god brug for at stive sig af med.¹³ Hvad i nutiden tabes skal i fortiden vindes, kan man næsten sætte som overskrift over Brøndsteds værk.

Jensen

Jørgen Jensens værk skriver sig ind i en tid, hvor miljøbevidsthed og globalisering er centrale temaer, og hvor der igen skete en omfattende nyopstilling af Danmarks Oldtid på Nationalmuseet. Det globale perspektiv ligger til grund for indledningen, idet Jensens første egentlige afsnit handler om menneskehedens oprindelse i de tidligste menneskeformer i Afrika. Vi er således placeret i en universel menneskehed som det første og måske vigtigste træk. Derefter indskrænkes perspektivet til de tidligste kulturer i Europa, og til sidst når vi så frem til det "nordeuropæiske" eller "sydskandinaviske" (og til tider "danske") område, som gennem tiden har været objekt for såvel den nordiske naturs som de central- og sydeuropæiske imperiekulturers forskellige påvirkninger. Og på denne baggrund bliver det nordiske folk subjekter i sin egen historie. Efter fire bind kan Jørgen Jensen så endelig afslutte med sin morale:

"At berette om disse fjerne tider, betyder at tage ord i brug, som mange af i dag har glemt eller ikke mere kan glæde sig over: navne på fugle har vi glemt,

belysninger vi er holdt op med at se, lugte vi kun svagt husker fra vore allertidligste år. At prøve at erindre sig historien om menneskets eksistens i det, vi i de sidste tusinde år har kaldt Danmark, er at genkalde sig både naturens og menneskets mangfoldighed. For som det blev sagt i begyndelsen af dette værk, en af de største udfordringer i vor tid er kampen imod indskrænkningen af den biologiske mangfoldighed, som giver sig udtryk i udslettelsen af arter. En lige så stor udfordring er det, gennem studiet af menneskets historie, at bevare forståelsen for kulturens mangfoldighed. Forbinder vi de to, forstår vi, at det evige Danmark netop er at finde der, hvor man træffer det fine samspil mellem svundne tiders kultur og den friske natur. Et herligt land med sol, med regn og rusk, med tåge og blæst, og med forblæste strande hvor bølgerne æder af brinkerne, og søfuglene trækker i skrigende skarer”.¹⁴

Da Jensen skriver, er der ikke mere et dansk folk i genetisk eller racemæssig forstand, der skal spores tilbage til hedenold, men der er et folk i kulturel, men nu ikke nationalistisk forstand, og dette folks danske/sydsandinaviske/nordvesteuropæiske kultur har så gennem de fire bind været en konstant dialektik mellem det bestående og det udefrakommende i sikringen og udviklingen af eksistensen på den nordiske naturs betingelser. Netop dette for Danmark specifikke samspil mellem kultur og natur ligger så til grund for den fædrelandskærlighed, også Jørgen Jensens værk bidrager til. Men samtidig er det europæiske perspektiv også vigtigt. I afsnittene om vikingetiden markeres det flere steder, at det er i Europa, tingene sker, og at vi hellere må slutte os til denne europæiske udvikling¹⁵ – som vi gjorde det med deltagelsen i det kristne Europa i vikingetid. Globaliseringen skal vi ikke isolere os fra: “Det var stærke udenlandske strømninger, der på kort tid omdannede Danmark til et europæisk middelaldersamfund”.¹⁶ Så det ligger lige for at se dette som endnu en markering af et Danmark som en del af et fælleskulturelt Europa. Og endelig er det bemærkelsesværdigt, at tidligere tiders nationalisme nu nedtones kraftigt ved ofte at betegne regionen som Sydsandinavien, Norden eller Nordvesteuropa – og altså ikke Danmark.

Sammenfattende kan det ovenstående fremstilles på den måde: Historien siden oprindelsen er i romantikkens perspektiv central for at blotlægge traditionen og dermed essensen af kulturen og folkeånden. For hermed at bidrage til det danske folks identitet skal fortidens morale sige noget til nutidens mennesker, give nutiden noget, der gør folk stolte af at tilhøre den danske stamme, og som i enkelte tilfælde anviser vejen til genetablering af fortidens storhed. Oldtidshistoriens nødvendighed er, at kun ved at se tilbage til den tid, da folket var ublandet, kan man kende sin egen særegenhed, og kun med dette

kendskab kan man værne om sin selvstændighed og skabe udvikling til fædrelandets vel. Endelig kan erkendelsen af tidligere storhed mane til fremtidig dåd. Også hos Müller er det folkets behov for at kende sig selv, der kræver en oldtidshistorie, for også for ham ligger folkets sande identitet her. Og her vil man så finde den borgerlige lighed som et centralt, om end gennem en periode undertrykt træk. Brøndsted finder puslingelandet med den heroiske fortid endog i både bronzealder og vikingetid, så igen finder vi en fortidig storhed til at stive os af i en truende verden, hvor vi er de små. Endelig gør Jørgen Jensen op med den romantiske nationalisme med at placere Danmark i verdens periferi, et produkt af udefrakommende elementer og så den nordiske natur, som virkede formende på det, vi modtog udefra. Oldtidshistorien skal her give os en ikke-nationalistisk særegenhed samtidig med en følelse af at i fortid og nutid at være en del af et globalt menneskeligt fællesskab og et europæisk kulturfællesskab.

Folkets afstamning

Centralt i den romantiske kulturopfattelse var ideen om et folk i form af en stamme med en fælles oprindelse, og på den baggrund opstod naturligvis spørgsmålet om folkets herkomst, specielt da her i Norden, hvor en påstand om lokal opståen var umulig, og hvor relationen til den kristne oprindelse i Noas sønner var fjern. I en periode med både race- og kulturstudier, og hvor den romantiske idé om den uadskillelige sammenhæng mellem et folk og dets kultur, hvor kulturspredning blev betragtet som bevis på folkespredning, skulle det danske folks oprindelse bestemmes i denne dobbelthed på en måde, der var i overensstemmelse med den storhed, der blev refereret tilbage til i de historiske fremstillinger. Her var det essensen af vor identitet, der var på spil, og derfor var det ikke helt ligegyldigt, hvem vi stammede fra.

Worsaae

“Vi vide, at den gothiske Folkestamme, der nu beboer Landet, og som er meget nær beslægtet med de Norske og Svenske, ikke til alle Tider har opholdt sig her”.¹⁷ Derfor er det også interessant at se, om der boede andre folk her i landet før os, og på hvilket “Dannelsestrin” de stod. Når vi ikke rigtig kan forbinde os med de tidligste folk i Danmark, er det måske fordi: “Ligesom Landene dengang vare raae og vilde, saaledes vare ogsaa de første Indbyggere raae og i høi Grad udannede”.¹⁸ Man kan tilføje, at på dette universelle menneskelige niveau vil det ikke være muligt at identificere en specifik, verdenshistorisk identitet for folket.

Men hvordan kan man vide, om det er et folk, der har “dannet sig”, som det formuleres så typisk i romantikken, eller det er et nyt folk, der er indvandret. Afgørende for Worsaae er radikaliteten i kulturbruddet. Det antydes allerede tidligt, at bronzen kommer så pludseligt og så mangfoldigt, at det må skyldes, at en ny folkestamme er indvandret, en folkestamme der var i besiddelse af en højere kultur end landets tidligere indbyggere. Og helt centralt i argumentationen er her, at gravskikkene ændrer sig, for gravskikke er ifølge Worsaae noget, et folk først opgiver, når det er blevet underkuet af mægtige fremmede og har opgivet deres nationalitet. Endelig kommer dertil, at ændringerne i oldsagerne sker uden mellemformer. I modsætning hertil er forskellen mellem bronzealder og jernalder ikke så skarp, at han tør slutte, at der på denne overgang er tale om to forskellige folkestammer.¹⁹

Hvilken folkestamme drejer det sig så om? Man har ment, skriver Worsaae, at de to ældste folkestammer, finnerne og kelterne, grænsede op til hinanden her i Norden, og så var de tidligste folk finner, et folk som ifølge Tacitus: “vare forfærdelig vilde og fattige. De havde hverken Vaaben, Heste eller Huse. De spiste Urter, klædte sig i Dyrehuder og toge deres Leie paa den bare Jord. De satte ene Lid til deres Pile, som de, af Mangel paa Jern, gave en Spids af Been. Selv deres Børn havde intet Tilflugtssted mod Uveir og Regnskyl; de bleve kun tildækkede med Fletninger af Grene”.²⁰ Finnerne eller skridfinnerne var frem til og med oplysningstiden betragtet som de værste af de værste, ja måske endog kun halvt menneskelige. I løbet af oplysningstiden blev finnerne som bunden af menneskeheden dog langsomt erstattet af hottentotter og albinoer og senere den australske urbefolkning, så selv om finnerne ikke længere lå nederst i midten af det 19. århundrede, er det givet, at det ikke kan have været finner, der var de oprindelige mennesker i Danmark, end ikke selv om goterne senere skulle tage over og blive vore forfædre. Worsaaes argument er, at det, at stenredskaber er ens i alle de nordiske lande, kun viser, at alle er på det samme kulturtrin, for disse stenredskaber er ens i hele verden; og det har jo ikke været et og samme folk, der beboede hele verden. Og givet er det også, at dysser og jættestuer ikke findes de steder, hvor finnerne nu er. Dertil kommer, at det er usandsynligt, at finnerne skulle have ophørt med deres gravskikke, da de blev trængt tilbage af nye folkestammer, og det endog til fjeldområderne i nord, hvor der var langt bedre mulighed for at lave disse stendysser. Finnerne var omvandrende folk, der ikke har efterladt sig spor i de sydlige egne af den skandinaviske halvø. Indbyggerne i stenalderen befandt sig således på et højere kulturtrin end finnerne, idet de i det mindste må have haft faste bosteder. Ellers gav det ikke mening at bygge dysser. Der kan have strejft finner rundt i Danmark dengang – det kan Worsaae hverken be- eller afkræfte – men Dan-

marks indbyggere i stenalderen var ikke finner. Den anden mulighed var så, at de skulle have været keltere, men også det afviser Worsaae: Kelternes gravskikke lignede mere bronzealderens, og de havde byer og mønter. De befandt sig på et højere kulturtrin end stenalderfolket, og de brændte deres døde, hvad stenalderfolk i det danske område ikke gjorde. Ergo må de oprindelige danskere have tilhørt en endnu ukendt stamme, der i tidens løb ved mægtigere folks indvandring er gået til grunde.²¹

Med Danmark reddet fra en finnefortid kan Worsaae så fremstille Nordens historie: Der må ifølge Worsaae have været flere indvandring til Nordeuropa, hvoraf lapperne eller finnerne er "levninger" af de ældste. Det var således nomader, der i sin tid kom først. Siden indvandrede en anden stamme, som var på et højere kulturtrin og havde faste boliger. De spredte sig langs kysterne og begyndte måske også på lidt agerbrug. Fra dem stammer dysserne og jættestuerne. Efter dem kom et folk med kendskab til metal og en ikke ringe kultur. De indtog både kysterne og indlandet, og hos dem var agerbrug grundfæstet. Blandt disse stammer i Vesten var kelterne. Og da kelterne for over 2.000 år siden havde faste bosteder, så må stenalderens befolkning være meget ældre: "Det er derfor ikke overdrevent at tillægge Steenalderen en Ælde af idetmindste **tre tusinde Aar**".²² Bronzealderens folk stod på samme kulturtrin som kelterne og havde ikke mindre betydning for udviklingen i nord, end kelterne havde for udviklingen i vest, men var de keltere? Ifølge Worsaae er der mange ting, der tyder på det, men modsat taler oldtidsminderne fra bronzealderen. Allerede på Kristi tid boede der her i Danmark en gren af den store gotiske folkestamme, som synes i flere afdelinger at være indvandret i Norden, og som til sidst udbredte sig over de tre nordiske riger. Efter den gamle stamme kaldes Jylland "Reiðgotaland" – "gothernes fastland" og de danske øer "Eygotaland" – "Gothernes øland". Indvandrede i bronzealderen var således den første gotiske eller gammeldanske stamme. "Dannerne fremtræde i Sagnene som et mægtigt og herskende Folk, hvilket stemmer vel overens med den Cultur, der, som Oldsagerne vise, var udbredt i Bronzealderen".²³ Og dertil nævner Worsaae, at Tacitus betegner "gotonerne" som bosatte sig ved Østersøen, og han siger om dem, at de havde runde skjolde og korte sværd, hvad der passer på bronzealderens våben. Disse goter kom til Norden, hvor de har undertrykt eller udryddet de oprindelige beboere. Worsaae åbner dog for den mulighed, at den trællestand, man fandt helt frem i middelalderen, måske stammede fra disse oprindelige beboere. Da der ikke er fund af bronze i Norge eller Sverige, kan man slutte, at "Danmarks Indbyggere i Bronzealderen var den ældste gotiske Stamme i Norden, og at de øvrige gotiske Folkefærd i Sverrige og Norge først i en senere Tid kunne være indvandrede her".²⁴ Senere kom gøterne og place-

rede sig nord for Skåne. De fandt de bedre egne beboede og måtte lade sig nøje med de mindre gode

Goterne som de nordiske folks oprindelse har en lang historie, som her kort skal gengives for at vise, hvor snedigt Worsaae får gjort den goterstamme, som vi til forskel fra svenskere og nordmænd stammer fra, til den ædleste. Goterne kom på verdenshistoriens forside med erobringen af Romerriget i det 5. århundrede og blev senere mytologiseret som et helt særligt folk, og i en sådan grad at det var en ære at være deres direkte efterkommere, en placering vi dog måtte kæmpe med svenskerne om. Der findes en række klassiske skildringer af dem, blandt andet af Jordanes (ca. 485-552) og Isidor af Sevilla (ca. 560-636), hvor den sidste bestemte goterne som efterkommere af Magog. Senere skildrede Ranulf Higden (ca. 1280-1364) i sin "Polychronicon" Skytiens vestlige region Gotien, et navn der ifølge Higden stammede fra Gog, og goterne her er store og frygtelige, og fra dem stammede danskerne. Opfattelsen af os som gotere blev her i Norden taget op i "Annales Ryensis" – "Rydårbogen" fra 1288, og ifølge den var danskerne lige efter Babel gået over Gotland til Danmark. Danskerne stammede således fra Gog. På et koncil i Basel 12. november 1434 vendte biskop Nicolaus Ragvaldi af Vexiø (død 1448) op og ned på historien med udsagnet om, at de berømte goter stammede fra Sverige, og at en af goterkongerne, søn af Herkules, sværgede Priamus og Troja troskab og deltog i den trojanske krig. Endnu sad en gotisk konge i oprindelseslandet Sverige, hvorfor det svenske rige var ældre, stærkere og ædlere end noget andet rige, og den svenske konge den første blandt konger. Denne partikularistiske og verdslige svenske identitet, hvor afstamningen var flyttet fra kristendommens Noa til det verdslige homeriske drama, blev imødegået af teologiprofessoren fra Uppsala, Ericus Olai (ca. 1422-1486) med konstateringen af, at Jafets efterkommere vandrede fra Skythien til Sverige. Oprindeligt hed det skythiske folk i øvrigt geter, og dette blev med tiden til goter.²⁵ Denne tilbagevenden til den kristne historie kunne Laurentius Petri Gothus (ca. 1529-1579) erklære sig enig i. Han skrev i 1559, at geterne er de samme som goterne, fordi Gether var goternes og dermed svenskernes stamfader. Da Gether var søn af Magog, kunne kun jøderne føre deres historie længere tilbage end svenskerne, og det svenske sprog var lig med det oprindelige gotiske sprog. Alle andre germanske sprog var dermed kun korrumperede udgaver af svensk.²⁶ Den svenske linje blev yderligere udbygget af lægen og alkymisten Anders Kempe (1622-1689), der viste, at Gud talte svensk i Paradis. Adam talte dansk, mens slangen talte fransk til Eva.²⁷

Efter således at have vundet kampen om afstamning fra de ædleste goter undersøger Worsaae den nyere kultur, der bredte sig over Norden i jernalderen. Den havde sit egentlige hjem i Norge og Sverige, og den kom først senere til

gøtherne i Gøthaland og gotherne i Danmark. De sidste gotiske folkestammer kom fra øst og bestod af to hovedgrene, sveaerne og nordmændene. Ifølge Tacitus havde sveaerne fast bopæl i Sverige i det første århundrede efter Kristi; nordmændene måtte være kommet senere, for de måtte tage til takke med det dårligste område. Begge indvandring medførte, at finnerne blev trængt mod nord, ligesom mange af dem blev gjort til trælle. Både sveaer og nordmænd havde jern, hvorfor de havde bedre våben end finnerne og var i stand til at dyrke jorden. Det har taget dem lang tid at få styr på dette, hvorfor der gik lang tid, før jernet gik videre til de øvrige goter i Danmark. Nu skulle de danske goter jo ikke være svagere end de nyindvandrede, blot fordi de sidstnævnte havde redskaber og våben af jern, så de "danske" goter var ifølge Worsaae på så højt et kulturniveau, at sveaerne og nordmændene ikke umiddelbart kunne erobre dem. Først med den tiltagende kontakt og det, at mange slægter bosatte sig her, kunne de i Danmark boende goter ikke længere holde den nye kultur på afstand, ikke længere håndhæve deres gamle kultur. Derfor indførtes jernet og dermed jernalderen først i det 8.-9. århundrede, da vikingetogterne allerede var begyndt. "Hedenskabet udtømte sin Kraft, for at Christendommen skulde kunne trænge frem, og, efter at have formildet Sæderne, føre Folket en større Oplysning i møde".²⁸ Og på Worsaaes tid var vikingetiden endnu ikke idealiseret: "For hen ved 900 Aar siden begyndte Christendommen først at blive almindelig udbredt i Norden. Til den tid vare Nordboerne grumme Hedninger og bekjendte sig til en Religion, der fornemmelig opfordrede til Strid og Vaabendaad".²⁹ Vikingerne var således nogle grumme hedninge, men de danske var dog ikke så slemme som de svenske og norske, da de i Danmark også skulle passe deres marker. I Norge og Sverige var der jo bjerge over det hele. Men Worsaae kan dog ikke undlade at romantisere tiden en lille smule: "At færdes paa Havet og svinge Sværdet i blodig Kamp for at vinde Hæder og Bytte, har derhos fra Arilds Tid været Nordboens Liv og Lyst".³⁰ Fra syd trængte tyske stammer frem, og effekten heraf kunne ifølge Worsaae stadig ses ved, at der i dele af Jylland endnu tales en særegen mundart af det danske sprog, som røber forbindelse med de tyske stammer. Sammenfattende kunne Worsaae konstatere, at vore forfædre hørte til den store gotiske folkestamme, der siges at være udvandret fra egnene ved Det Sorte og Det Kaspiske Hav. Dette sted er ikke tilfældigt valgt af Worsaae, for det var i oplysningstiden hos blandt andre George Louis Leclerc Comte du Buffon (1707-1788) og Immanuel Kant (1724-1804) udpeget som menneskets oprindelsessted, hvad der igen kunne hænge sammen med, at det var her, Noa landede på Araratbjerg. Worsaae finder i denne oprindelse forklaringen på, at vikingerne stod i nær kontakt med det østromerske rige, og at man vedli-

geholdt samfærdsel med østerlandene. Beviset herfor var ifølge Worsaae de talrige mønter herfra, man havde fundet.³¹

Müller

Også Sophus Müller måtte beskæftige sig med det danske folks afstamning, og han flyttede problemet “en alder” bagud, idet han stillede sig spørgsmålet, om forskellen mellem ældre og yngre stenalder var udvikling eller en ny indvandring? Der kom nye gravskikke, husdyr og ornamentik og bedre våben og redskaber. De lavtstående folk, der var her i forvejen, kunne ikke have været i stand til at udvikle så store fremskridt i civilisation og dertil lignede fornyelserne ting i det øvrige Europa – altså tydede noget på indvandring. Men der var også store ligheder mellem ældre og yngre stenalder, så “at hele Grundlaget for Kulturen er det samme, at der oftere paa Bopladserne findes Sager fra begge Tidsafsnit” – hvad der ikke taler for, at de to befolkninger stod fjendtligt over for hinanden. Dertil kom, at de træk, der karakteriserede den yngre stenalder, ikke fremkom på samme tidspunkt, men dukkede op lidt efter lidt. Det tydede på, at der ikke var tale om indvandring, men om en langsom påvirkning udefra gennem lange tider og fredeligt meddelt fra folk til folk. Alt i alt kunne arkæologien dog ikke give et afgørende svar på, om der havde været tale om indvandring eller kulturpåvirkning ved yngre stenalders begyndelse.

Derfor vender Müller sig til antropologien, det vil her sige den fysiske antropologi – studiet af skeletterne. Herfra ved man, at der har været to racer – yngre stenalders folk har været fine af bygning og langhovedet (langskallet), men ved siden af dem har der levet en anden race, som var højere, sværere bygget, korthovedet (kortskalet) og med lavt tilbagefaldende pande. Heri har Worsaae, Quatrefages (den franske læge, zoolog og antropolog Jean Luis Armand de Quatrefages de Bréau (1810-1892), og den svenske arkæolog Oscar Montelius (1843-1921) set en ny races indvandring i bronzealderen, hvorefter racerne har blandet sig. Dette passer ifølge Müller også med, at den ældre type findes langt hyppigere i Danmark end i Sverige, hvor rester fra ældre stenalder kun findes i afgrænsede områder. Men så længe man ikke har fundet rester af den ældre stenalders folk i skaldyngerne, er der ifølge Müller også den mulighed, at blandingen var sket, før de kom til Danmark, da der i den palæolitiske stenalder og endnu mere i den neolitiske tid kunne påvises blandinger af stærkt forskellige racer.

Er det så vore forfædre, der findes i stenalderens grave?

“At Stenalderens Folk vare Finner og Lapper, som ved Bronzealderens Begyndelse bleve trængte tilbage imod Nord... er for længst blevet modbevist fra archæologisk Side, og denne Anskuelse synes nu at være fuldstændig opgiven

... denne primitive Kultur ... er fuldstændig forskjellig fra den nordiske Stenalder, hvorimod den staaer i Slægtskabsforhold til visse Grupper i det nordlige Rusland".³²

Antropologiske undersøgelser viser, at den langhovede stenalderstype ikke er lappisk, og at de korthovedede folk ikke kunne være de nuværende lappers forfædre, om end de må henregnes til samme folkegruppe som dem. Meget tyder på, at der siden stenalderen ikke er sket nye indvandring til Norden. Vi kan således beroliget se andre steder hen efter vore forfædre. De var ikke finner!

Men hvad så med bronzealderen, er der her tale om kulturspredning eller indvandring? Müller henviser i dette spørgsmål til Worsaaes synspunkt uden at nævne ham ved navn, men dette holder ikke, da man nu har fundet så mange steder, hvor metal langsomt glider ind i stenalder teknologi, at der ikke er nogen grund til at mene, at der skulle være tale om indvandring.³³ Müller tog således afstand fra såvel en arisk indvandring med yngre stenalderkultur som den gotiske med bronzealderkulturen. Det mest sandsynlige var ifølge Müller, at de sproglige forskelle havde udviklet sig internt i Europa, og at kendskab til metal var kommet fra Orienten, hvorefter det langsomt var trængt op gennem Europa til Skandinavien. Men de genstande, man fandt i Norden, vidnede om, at bronzen var kommet hertil ret sent – den var allerede meget udviklet, da den kom her til Norden, og her finder vi ikke spor af dens tidligste former. Vi har således ikke haft en kobberalder. Men Müller ville dog ikke endeligt afgøre sagen, idet der var ting, der pegede i begge retninger: Givet var det, at eksperter måtte være kommet med metallet, men gravformen ændrede sig ikke og heller ikke de antropologiske fakta. Og dertil kom, at hvis de indvandrede folk var af gotisk eller germansk slægt, ville de ikke kunne spores antropologisk. Men på den anden side var overgangen ret abrupt, hvad den ikke ville have været, hvis bronzealderkulturen lige så langsomt var trængt ind i stenalderkulturen. Så indvandring eller kulturspredning ved bronzealderens begyndelse – det kunne ikke afgøres videnskabeligt.³⁴

Brøndsted

På tidspunktet for Brøndsteds værks tilblivelse var den kulturhistoriske forskning i Danmark blandt kollegerne inden for etnologien på Nationalmuseet kommet langt væk fra folkevandringerne og fokuserede i stedet på kulturforandring som en kombination af kulturlån og tilpasning til den bestående kultur og natur heraf. Begge elementer var nødvendige, for at romantikkens idé om kulturen som en harmonisk, organisk helhed kunne kombineres med ideen om kulturlån, altså adskillelsen af kultur fra folk og opsplitning af kultur i enkeltelementer, der kunne bevæge sig fra kultur til kultur. Brøndsteds dy-

namiske faktor var i forlængelse heraf tilpasningen til de lokale naturforhold, og disse ændrede sig dramatisk i løbet af oldtiden; men han kan samtidig ikke slippe ideerne om indvandring, især hvis der pludseligt dukker noget nyt op, eller hvis den nye kultur, man finder rester af, ikke har lignende kulturelementer i nærheden.

Til forskel fra tidligere var det nu ikke, hvem vi stammede fra, der var i fokus, men hvordan de forskellige kulturpåvirkninger og indvandringer formede den danske kultur. I forbindelse med maglemosekulturen konstaterer Brøndsted, at han ikke kan sige, om disse mennesker stammer fra den sen-glaciale indvandring, eller om der er tale om en ny indvandring.³⁵ Det er således langt mere kulturelementernes oprindelse og historie end folkets, der interesserede Brøndsted, men han afviser dog ikke folkevandring som begrundelse for en ny kultur. Således blev maglemosekultur i mangel af en lignende kultur i nærheden bestemt som resultat af en indvandring, som Brøndsted dog ikke kunne bestemme nærmere. Ertebøllekulturens oprindelse har Brøndsted ligeledes vanskeligt ved at bestemme, idet alle de særlige elementer fint kan tænkes som indkommet ved kulturspredning alene. "Stor, sluttet Indvandring er der altsaa intet, der tyder paa, men paa den anden Side kan Muligheden af en vis Folketilvækst gennem gradvis Tilgang af nye Folk ikke afvises".³⁶

Med overgangen til yngre stenalder skete der imidlertid noget. Her placerer Brøndsted den folkeindvandring, som tidligere var blevet placeret i bronzealderen: Det indledes med agerbrugets komme: "... vistnok i Forbindelse med nogen Indflytning af nyt Folk; derefter i Periodens sidste Del, de afgørende Indvandring med deraf følgende Omlæjrning af Samfundet". Det er en stor folkevandringstid med bevægelser af folk fra øst, og mens de nordiske lande i jernalderens folkevandringer kom til at ligge uden for strømmen, "optog de i Stenalderen Dele af Vandrerstrømmen". I Danmark førte det til dannelsen af et nyt folk: "Ved Siden af Agerbrugets Indførelse og den deraf betingede Omlægning af selve Livets Vilkaar, betyder denne Nyskabelse af Folket det dybe Indgreb i Landets Historie, det, hvortil man bestandig i Fremtidens Forskning over det danske Folks Oprindelse og Skæbne vil have at vende tilbage".³⁷ Her dannes det danske folk som folk, ikke med en stor samlet indvandring på en gang, men nærmere ved en gradvis indvandring, som Brøndsted ser for sig som: "Indvandrere i Smaaflokke, med Kvæg og Sædekorn, med rundbundede Kar dinglede i Bærenettet, med den skarpe, tyndnakkede Flintøkse; parat til at tage det op med Skoven, rede til at indvi en urørt Jord til dens Bestemmelse gennem kommende Aartusinder. Højst rimeligt er det virkelig gaaet saadan til. Vel er det arkæologiske Stof endnu svagt, men det antyder og sandsynliggør".³⁸ Ej heller hovedskallerne kan hjælpe os her. Godt

nok er det langskallede kranier, man finder fra agerbrugets tid, mens der tidligere var kortskaller, med der er ikke materiale nok til, at man kan konkludere noget.

De nys indvandrede agerbrugsfolk blandede sig ikke med de lokale. Det kan man se ved, at forskellige gravformer opretholdes.³⁹ Men så omkring 2100 f.Kr. skete der en ny indvandring, og denne gang kom den op gennem Jylland fra Mellemeuropa. Det var enkeltgravsfolket, og det skulle få afgørende betydning for den videre kulturudvikling herhjemme. Den fornyelse, de medbragte, medførte, at "Man kan ikke i Arkæologien ønske sig et bedre Skoleeksempel paa om Indvandring kan antages og opretholdes. Det kan trygt fastslås: her er virkelig kommet et nyt Folk."⁴⁰ Igen forestiller han sig, at der er sket en indvandring i mindre flokke, og dette nye folk slog sig ned i Midt- og Vestjylland, hvor de med voldelige midler fortrængte Gudenåkulturens folk. Men de var ikke i stand til at sprede sig til det østlige Jylland, hvor de danskere, der byggede dysser og jættestuer, havde placeret sig.

Hvor kom dette nye folk så fra? Ifølge Brøndsted blev de ofte sat i forbindelse med indogermanernes fremtrængen. De var også i Skåne, så Østjylland og øerne, jættestuefolkets kerneområde, var indtil videre uindtageligt. "Danmarks Kulturliv og hele Skæbne i de følgende Aarhundreder kom til at afhænge af, hvordan Forholdet ville udvikle sig disse to Agerbrugsfolk imellem". – altså jættestuefolket og de nye enkeltgravsfolk.⁴¹ Og resultatet blev, som tidligere nævnt, at enkeltgravsfolket undertvang sig jættestuefolket. Klassesamfundet var skabt, men begge folk/klasser havde på en måde positive træk, så vi kan være dem bekendt som forfædre: Jættestuefolket karakteriserer Brøndsted som: "halvagrarsk, anedyrkende, sandsynligvis patriarkalsk og demokratisk", mens enkeltgravsfolket antages at have været: "handlekraftigt, bevægeligt, krigersk (mulig Hestefolk);" og mere afhængig af kvægavl end af agerbrug.⁴²

Med bronzealderen er påvirkningen sydfra stadig intakt, men nu er det ikke nye folk, der indvandrer, men nye lag af befolkningen, der dannes, og den nye overklasse var der virkelig gods i: "Skal man have en Overklasse – og hvilket Samfund har nogensinde været uden? – er det ikke af Vejen, at den er talentfuld; det var den herhjemme i ældre Bronzealder".⁴³ Denne overklasse, som var kommet fra syd, baserede sin magt og rigdom på handlen med Syden, og den skulle blive den dynamiske kraft i den videre udvikling. Med tiden blandede de forskellige folk sig på trods af klasseforskellene, og i slutningen af bronzealderen kunne Brøndsted fastslå, at "Her er den fælles Dobbeltnerve, der betinger Enheden i vor hele lange Bronzealder: Samme Folk, samme Vilkaar, samme Kultur".⁴⁴ Det danske folk var således skabt. Interessant er det så, om nutidens danskere stammer fra disse fremragende mennesker, der med en

stærk handelsoverklasse skabte stormagtstiden i yngre bronzealder. Brøndsted konstaterer i afslutningen af bronzealderbindet, at gennem yngre bronzealder spreder den nordiske kulturkreds sig både mod nord og mod syd til hele Nordtyskland.

“Med Rette taler man om den stornordiske Kres. Yngre Bronzealder er Nordens første Stormagtstid; optegner man de europæiske forhistoriske Kultureer i disse Aarhundreder, bliver den nordiske Kres ikke den ringeste. Her nærmer vi os da et afgørende Spørgsmaal, nemlig det om den ubrudte Sammenhæng i det danske Folks Kultur og Afstamning ned gennem Oldtiden ... At der er Kontinuitet og fuld Enhed til Stede i Tiden fra Stenalderens Slutning og videre frem gennem mere end et Aartusind, er Arkæologien i Stand til at hævde og at bevise. Har vi Lov til at antage en fortsat Sammenhæng op gennem Jernalderen og dermed henimod den historiske Tids Begyndelse? For at sige det straks: den afgørende Vanskelighed for Besvarelsen af dette det vigtigste af alle Spørgsmaal vedrørende vor Oldtid ligger gemt i den ældste Jernalder ... Vor Viden om dette Tidsrum maa afgive Grundlaget for Svaret paa, om vi har Ret til at betragte Bronzealderens ejendommelige, storslaaede Kultur som skabt af vore Forfædre”.⁴⁵

Ud over at dette som i en bedre ugebladsroman lægger op til næste nummer/bind, relaterer Brøndsted sig også til den kulturhistoriske tænkning, som var udsprunget af den tyske, romantiske antropologi. For det første får han placeret en “kreds”, altså en kulturkreds, centralt, således at også vi i Norden har skabt en kulturkreds, der i kraft af sin dominans har spredt sig ud i verden, noget der skal ses i modsætning til den etnografiske kollega, Kaj Birket-Smith, der havde opgivet dette projekt og derfor opløst kulturkredsene i enkeltelementer, der kunne sprede sig uafhængigt af hinanden – for på etnografisk baggrund at vise, at vi i Danmark havde bidraget langt mere til verdens kulturelle elementer, end man kunne forvente på baggrund af befolkningstallet. Dertil lægger Brøndsted også op til kontinuiteten som værende genetisk såvel som en kulturel. Stammer vi fra de mennesker og deres kulturkreds, eller er vi produktet af, at andre folk er kommet ind og har taget over, det vil sige produktet af en kultur, der ikke er rundet af det nordiske blomsterbed?

Jernalderen er karakteriseret ved få fund, og Brøndsted tør ikke afgøre, om der har været indvandring. På de steder, man har gjort fund, er der dog så meget kontinuitet, at det ikke tyder på en stor indvandring. Ej heller tør han afgøre, om kimbrenne er himmerlændinge og teutonerne thyboere. Det kan være mere sydligt boende stammer, men dette er dog “mindre sandsynligt”. Så

sammenfattende kan Brøndsted konstatere, at befolkningen i ældre jernalder har været den samme som i bronzealderen, at: "Danmarks Beboere i Ældste Jernalder har været et nordgermansk Folk, i væsentlig Grad med Rod i vor egen Bronzealderbefolkning".⁴⁶ Og det nye i forhold til bronzealderen er, at klasserne tilsyneladende er forsvundet igen i og med bronzehandlens ophør, idet man kan se, at jorden nu bliver opdelt i nogenlunde lige store agre. Der synes således ikke at forekomme "herregårdsagre". En vis demokratisering er der således sket.

Med romersk jernalder sker der noget med befolkningen. Efter en gennemgang af kranier og fordelingen af lang- og kortskallede finder han, at mens fordelingen i stenalderen og nutiden mellem lang-, mellem- og kortskallet er stort set identisk, sker der noget i romersk jernalder, idet langskallede folk her bliver dominerende. Dette må ifølge Brøndsted skyldes partielle indvandring af langskallede mennesker i denne tid, hvorefter dette udsving fra romertiden til i dag er blevet neutraliseret igen, enten ved at de langskallede er udvandret igen, eller ved at der har været indvandring af kortskallede mennesker. Udviklingen kan under ingen omstændigheder forklares ved lokale forhold. Med henvisning til ændringerne i gravene synes der at være sket en indvandring fra øst hen over Sjælland og Østfyn i det 3. århundrede, hvorefter invasionen er blevet stoppet, hvad man ser i de store krigsbytteofferfund som f.eks. Nydam. Brøndsted går nu til de skriftlige kilder, og med henvisning til Jordanes' (ca. 485-552) "Om goternes oprindelse og bedrifter" fra ca. 551 mener han at kunne konstatere, at det drejer sig om danerne, der trænger ind fra Sverige, men er blevet stoppet i Jylland eller endog på Fyn. De langskallede daneres invasion kan også forklare, at gennemsnitshøjden vokser kraftigt i denne periode, idet Jordanes skriver, at danerne betragtede sig som de højeste i Norden.

Og hermed slutter overvejelserne om danskernes racemæssige tilhørsforhold. Efter Anden Verdenskrig var det ligesom ikke længere aktuelt, og efter årtusindskiftet, da Jørgen Jensens store værk kommer, er det forholdet til de naturmæssige levevilkår og kulturudveksling samt Danmark og danskerne som en del af den globale og europæiske befolknings historie, der er på dagsordenen. Derfor nøjes Jørgen Jensen med at sende en lille hilsen til de tidligere værkers udsagn: "Der er intet der tyder på genetiske forandringer i den danske befolkning i løbet af jernalderen. De små forandringer, som kan iagttages, må generelt forklares ud fra ændringer i levevilkårene".⁴⁷ Nu er vi alene et folk i kraft af kulturen.

Hvad bestemmer historien eller udviklingen

Romantikens historiesyn bygger på en idé om, at nutiden er et produkt af fortidens tilfældige forløb, hvor der også er plads til, at individer kan ændre historiens gang. På et mere generelt plan lå der i romantikkens nationalhistorier en skitse til et forløb, der begyndte i en harmonisk guldalder (hvorfra guldhornene ifølge Adam Oehenschläger (1779-1850) blev sendt frem i tiden), for derefter at forfalde til en mere hård, grusom og uharmonisk tid, hvorefter nutiden kunne betragtes som tenderende mod en genetablering af en harmonisk helhed, blandt andet ved at genfinde identiteten i traditionen. Dette tilfældighedernes historiske forløb blev dog for oldtidens vedkommende noget mere struktureret, da kilderne til historien var kombinationen af fundene nationalt og oplysningstidens og modernitetens enstrengede evolution. De vilde og barbarerne i teoriudledt begrebsliggjort form skulle således vise vore forfædres dagligliv.

Worsaae

Worsaae havde ikke noget bud på, hvad der driver udviklingen frem eller skaber historien. Han nøjedes i overensstemmelse med romantikkens tænkning med at konstatere, hvordan historien havde formet sig, og i og med at han må se på de samtidige vilde for at få sat oldtidsfundene i kontekst, fremstår oldtiden blot som en succession af "aldre". De første indbyggere var ifølge Worsaae rå og vilde, kendte ikke til metal og lavede alle deres redskaber af sten, ben og træ. Mange ting såsom træ er ikke bevaret, men man kan "med god Grund slutte", at de har været skæftet på samme måde som lignende stenøkser, der benyttes af adskillige endnu levende vilde folk. De tidligste folk har levet af jagt og fiskeri, og denne vilde tilstand har ikke blot eksisteret i Danmark, men også i en lang række europæiske lande. Han undrer sig over, at redskaberne er så ens over hele verden, så man skulle tro, at én mand har lavet dem alle. Grunden er, "at disse Former ere de naturligste, de første, der fremstillede sig for Tænkningen".⁴⁸ Stenredskaberne er således ikke blot eksempler på de tidligste mennesker i Danmark, men også eksempler på de første menneskelige frembringelser, historien har at opvise, frembringelser der udspringer direkte af den menneskelige natur. Worsaae må således i kraft af behovet for at sammenligne med andre folk i den tidligste periode forudsætte en universel menneskelig natur. Først herefter former de nationale folk og deres kulturer sig, uden at Worsaae angiver, hvilke kræfter der står bag denne differentiering af kulturen.

Müller

Sophus Müller levede i en tid, hvor en partikulær historisk oprindelse i mod-

sætning til en universel evolutionistisk var på dagsordenen i den del af verden, hvor romantikkens folkeopfattelse var central. Han satte sin partikulære historieopfattelse sammen med et andet ofte forekommende træk i romantikkens verdensopfattelse, at Orienten var det kreative sted i verden, hvorfra det meste stammede – “ex oriente lux”. Denne idé var på mange måder i overensstemmelse med kristendommens idé om, at Østen var livets område, der hvor Paradis lå, og der hvorfra mennesket var kommet. På den anden side var Müller også påvirket af forsøgene på at videnskabeliggøre historieforskningen i naturvidenskabelig forstand, det der i USA blev kendt som “scientific history”, og som kan betragtes som en del af modernitetens forsøg på at forme humanistiske videnskaber. I modsætning til romantikken var man her omhyggeligt empirisk og undlod alt med motiver, følelser og folkets eller naturens ånd i fremstillingen af historien.⁴⁹ Kun dokumenterbare kendsgerninger havde her betydning. Modsætningen mellem den modernistiske og den romantiske erkendelse viste sig så, når ensartetheder i verden skulle bestemmes. Mens man i modernitetens verdensbillede så ensartetheder som udtryk for det universelle menneskes totalt ensartede udvikling, så fortolkede de romantiske forskere det, som udtryk for en historisk kontakt. Denne kontakt blev på baggrund af genstandenes udbredelse i verden bestemt ud fra de i tysk kulturhistorisk antropologiske tre kriterier, kvalitets-, kvantitets- og kontinuitetskriteriet, det vil sige, at en historisk sammenhæng blev sandsynliggjort, hvis der i to kulturer eller kulturlag var ensartetheder i ikke-funktionelle træk som f.eks. ornamentik eller myter, hvis der var mange forskellige kulturtræk, det forholdt sig sådan med, og hvis disse træk også kunne findes i kulturer eller kulturlag i det mellemliggende område.

Et af de fænomener, som Müller undersøgte, var gravhøjene, som han fandt meget ensartede over et stort område fra Nordafrika og Palæstina til Norden og fra Indien til Skandinavien. Kun dyssen kan følges til Orienten, mens jættestuerne alene synes at være et nord- og vesteuropæisk fænomen, hvad der viste, at dyssen var ældst. Han henviser derefter til, at der i Palæstina, Nordafrika, Frankrig og Portugal findes dysser ved siden af klippegrave samt overgangsformer, og heraf kan man slutte, at dyssen er en fritstående klippehule:

“Hvorhen man vender sig i de gamle Kulturlande i Orienten, er Klippehulen den eiendommelige Gravform, som sikkert have sin Oprindelse i fjærntliggende Tidsrum og senere bevaredes uforandret gjennem Tiderne. Hulerne vare jo engang de Levendes Boliger, og i Lighed hermed indrettedes Klippegraven til en Bolig for de Døde. Det har da ikke ligget fjærnt paa et noget mere fremskredet Stadium i Stedet at udgrave Hulen at bygge en saadan af løse, bevægelige Stene”.⁵⁰

Derfor er dysserne også mest talrige der, hvor der ikke har været mulighed for at lave klippehuler – altså i Sydsandinavien. Det er ifølge Müller vanskeligt at sige, hvor denne udvikling oprindeligt er sket: “men Alt taler for, at dette har været i Orienten, indenfor den Kreds af Lande, hvor de store Oldtidskulturer udvikledes og Mennesket først førtes frem til en højere Civilisation”.⁵¹ Herfra spredte den sig til de omkringboende folk i Indien, Kaukasuslandene, Krim og Nordafrika osv., og herfra kom forbedringer og forfininger af gravbygningerne, hvad vi kan se ved, at gravene bliver mere og mere kunstfærdige, jo mere vi nærmer os de klassiske lande. Udviklingen forårsages således af, at mennesket under forandrede forhold vil fastholde det samme – klippehulen bliver derved til dyssen. Og efter at dyssen var opfundet et sted, spredtes den herfra. Müller placerer sig med denne argumentation klart i den romantiske kulturforskning, der også herskede hos andre af Nationalmuseets medarbejdere som f.eks. Etnografisk Samlings Gudmund Hatt (1884-1960) og Kaj Birket-Smith: Mangfoldigheden af kulturer og derved særegenheden af den enkelte kultur – ikke mindst den nationale – blev i dette perspektiv netop produceret ved modtagelsen af kulturtræk udefra og en efterfølgende tilpasning af disse kulturtræk til den nationale kultur og natur. Herved kunne historien om modtagelse af kulturtræk udefra, som nævnt, overholde ideen om kulturens organiske sammenhæng.

Ideen med dyssegravformen var ifølge Müller, at livet blev fortsat, hvis legemet kunne sikres mod tilintetgørelse, og han konkluderer, at der i Østen tidligt har udviklet sig en tro på udødelighed, hvorfor ligene nedlægges i klippehuler og stedvis i dysser. Fra de gamle kulturlande spredes den nye tro til alle sider – til “mange laverestående Folk” – og sammen med dette kom kravet om monumentale gravboliger. Senere uddannes også barbarerne under påvirkning fra Østen til at lave større gravstuer – jættestuer, hvor man efter bedste evne efterlignede Orientens gravbygninger. Og som i Orienten fik man udstyr med til det kommende liv, men mens man i Østen havde kendskab til at forme metal og tilvirke glas og emalje og mange slags stoffer, så forstod man her i Norden kun at forme sten, ler, rav og dyreknogler.⁵²

Vi modtog således kultur og religion fra Orienten, og det gamle Danmark (inklusiv den del der nu er Sydsverige) var ikke i denne diffusionistiske konstruktion en isoleret, barbarisk ø mod nord, men i tæt kontakt med den europæiske udvikling og selv en del af denne. Historiens dynamik var, at kulturtræk fra den kreative Orient trængte ind her i Norden – kulturlån var ifølge Müller historiens motor. Dette ser vi også i hans påvisning af, at yngre stenalder kultur kom fra det vestlige Europa. Lighederne i kultur viser, at der har været kontakt fra folk til folk. “Fra det vestlige Europa synes Stødet til nye Udviklinger oftest at være givet Nordens Stenalder, og atter gennem sydligere Egne,

over Middelhavet kunne de nye Ideer ... spores tilbage til deres Udspring ved Kulturens Vugge i Østen”.⁵³

Netop på grund af afhængigheden af de modernistiske evolutionstudier må også Müller forestille sig et oprindeligt fælles menneskeligt stadium. De forskellige europæiske kulturer har noget fælles, der kan føres tilbage til Orienten, men hermed slutter det diffusionistiske verdensbillede også, idet endnu fjernere forbindelser ikke synes at kunne påvises:

“De saakaldte Naturfolk synes at være gaaede deres egne Veie, idet de spredte Ligheder, som maatte findes, næppe ere større, end at de kunne forklares af parallelle Udviklinger paa lignende Grundlag. Til Forstaaelse af Menneskehedens første Kulturstadium, paa hvilket Metallernes Brug var ukjendt, oprindeligt fælles, men forladt af nogle Folk i den fjærne Oldtid, af andre først i vore Dage, afgiver vor Stenalder dog et rigt og fuldstændigt Stof. Herved have sikkert vore Fund deres største almindelige Betydning”.⁵⁴

Sophus Müller kan således løfte den danske arkæologiske udforskning af den danske stenalder op på samme niveau som Christian Jürgensen Thomsens opdeling af oldtiden i et treperiodesystem. Det er ikke naturfolkene, man skal se til, hvis man vil forstå fortiden – således som modernisterne gjorde det med deres evolutionskonstruktioner, nej man skal lade sig inspirere af dansk arkæologis resultater med blotlæggelsen af fortidens liv, for her finder man menneskehedens første kulturtrin i reneste form og mest fuldstændigt belyst.

Med bronzealderen synes det danske folk at være på plads, men udviklingen eller historien var stadig ikke noget, der byggede på egne kræfter. Den skulle forbindes med kulturcentre, og her kunne det bedste ikke være for godt. Müller sporer en lang række bronzealdertræk ned gennem det centrale Europa til kilden, Mykene eller det klassiske Grækenland, den antikke del af verden, der i modsætning til den romerske var indbegrebet af antikken i den romantisk dominerede tænkning. Typisk for Müllers tænkning er brugen af det ovennævnte kvalitets-, kvantitets- og kontinuitetskriterium. Om spiralmønsteret skriver han:

“... de her omhandlede Ornamenter i Norden og Syden ere for nøie sammenknyttede til, at de ikke skulde være i Slægt med hverandre. De ere geografisk forenede, idet der ikke findes større, mellemliggende Omraader, fra hvilke Spiralerne ikke kjendes; de staa i chronologisk Forbindelse, idet de overalt pege ud over det sidste Aartusinde f. Chr. F.; der findes en Lighed baade i Enkelthederne og i Kompositionen, for stor til at skulde være tilfældig, og endelig hører Spiralornamentiken, hvor den viser sig fra Grækenland til Skandinavien, hjemme i den eiendommelige og i væsentlige Punkter ensartede Bronzekultur”.⁵⁵

Selve udviklingen bestemmer Müller som resultat af tilfældige opdagelser. Tilfældigt har man opdaget, at brande kunne smelte kobber, eller at kobber kunne bankes ud til redskaber, og derved indledes metalalderen i et center, hvorfra dette kulturfænomen spredte sig. Denne tidligste fase, som forekom i Amerika før europæernes ankomst, findes der ikke spor af i Europa, hvorfor oprindelsen igen kan henvises til Orienten. Og at oprindelsen må være sket et enkelt sted i stedet for flere steder uafhængigt af hinanden, beviser Müller ved, at navnene på kobber og økse er ens i hele det indoeuropæiske og babylonske område.

Også jernalderen er et kulturlag, som spredte sig langsomt fra sit oprindelige center i Orienten – omkring Eufrat-Tigris – til Norden, den yderste periferi, og denne langsommelighed med at nå herop medfører, at bronzealderen i Norden blev meget langvarig. I andre dele af Europa kom jernet næsten samtidig med bronzen, hvorfor de ikke har haft en egentlig bronzealder, ja i Afrika gik man direkte fra sten- til jernalder: “Negeren maatte da lære at smedde Jern, ligesom Europæeren forud havde lært at støbe Kobber og Bronze”. Jernet var ikke den direkte årsag til civilisation, som Müller i et opgør med de materialistiske eller teknologideterministiske socialdemokratiske ideer kan vise: “Negeren, som er en udmærket Smed, kan ved Siden heraf være en raa og nøgen Kanibal”.⁵⁶ Det er, fordi jernet optræder sammen med en række andre kulturelementer fra mere fremskredne folk, at jernets optræden i forhold til bronzen er så vigtig. Og det er sådan, at tæt på centeret for noget nyt, smelter det sammen med andre ting, griber ind over mange forhold, så her udviskes grænserne, men jo længere væk fra centeret, des skarpere bliver grænserne, da afstanden mellem kulturerne bliver større. Således brugte kristendommen 300 år på at sprede sig i Sydeuropa, mens den i Danmark slog igennem på en til to generationer.

Danmarks historie i oldtiden var således ifølge Müller langt hen en effekt af de kulturpåvirkninger, vi fik udefra: “Vort Land laa vistnok ganske udenfor det Omraade, hvor Tidens historiske Tildragelser foregik”,⁵⁷ og “Inddelingen af Jernalderen [har] et historisk og dermed ogsaa et naturligt Grundlag; Kulturudviklingen i Norden er helt igjennem paa det nøieste knyttet til de almindelige, historiske Forhold. Den ældre Jernalder (fra d. 4. Aarh. f. Chr. til d. 5. Aarh. eft. Chr.) omfatter hele den Tid, i hvilken Norden stod i Forhold til den klassiske Kultur; det var Oldtidens Slutning i Syden. Den yngre Jernalder (fra d. 5. til d. 10. Aarh.) svarer til den ældste Middelalder i andre Lande; I Norden var det endnu Oldtid”.⁵⁸

Men vi kunne også selv. Det var karakteristisk, at vi foretog selvstændige videreudviklinger af de modtagne fænomener. F.eks. smeltede det romerske og

det nordiske sammen og dannede grundlag for en selvstændig nordisk håndværksstil: "Alt som man fulgte Bevægelsen i den romerske Industri gennem den senere Keisertid, fjærnedede man sig mere og mere fra den fremmede Indflydelse. De nordiske Haandværk fik efterhaanden en vis Eiendommelighed og fandt den Grund, hvorpaa der byggedes videre i den efterromerske Periode". Denne selvstændige udvikling af forskellige forhold blev blandt andet muliggjort af en helt særlig situation for de perifere områder: "Vort land laa vistnok langt fra Bevægelsernes Udspring og deres Centrum. Først senere naaede derhen, hvad der andetsteds var fremkommet". Men hermed slap man for at bruge tid og arbejde på de første forsøg og fejl. Når et kulturfænomen nåede hertil, havde det stået sin prøve og vist sin livskraft og sit værd.

"Ved Modtagelsen kunde der hertil føies et Tilskud, saaledes at der i Norden blev gjort et Skridt fremad. De mere afsides Egne kunne tillige have frembudt roligere og mere stabile Tilstande; Jordbund og Klima begunstigede Udvikling af Velstand. Alt dette maatte komme Haandværk og Kunst til gode. Der kan vel saaledes have udviklet sig et fast Anlæg og en bestemt Evne til ikke blot at følge med, men til ogsaa at føre Sagen noget fremad. Paa denne Maade synes baade det høie Standpunkt i Sten- og Bronzealderen at kunne forstaaes og tillige det ved første Syn noget gaadefulde Forhold, at Dyrornamentiken ofte er renere, kraftigere og bedre behandlet i Norden end i de germanske Lande".⁵⁹

Vi modtager med vor beliggenhed i kulturudviklingens yderste periferi kulturen meget forsinket i forhold til Orienten og Sydeuropa, men dette giver to store fordele, fordi de enkelte aldre så strækker sig over meget længere tid her i Norden end andre steder. Dette medfører på den ene side, at vi udvikler kulturen selvstændigt og fremad som vor egen kultur. Man kan se det på den måde, at vi udfolder kulturens fulde potentiale, og derved bliver vor nationale arv vor egen, og dertil hævder den sig mere generelt med sin særlige kvalitet. Og på den anden side er det her – og med dansk arkæologi i centrum – at man kan studere dette forløb, netop fordi det strækker sig over så lang tid og er så dynamisk. For Müller var dansk arkæologis internationale stilling lige så vigtig som Danmarks kulturs positive særegenhed.

Brøndsted

Johannes Brøndsted havde med inspiration fra den tyske geografiske og antropologiske kulturhistorie tilpasningen til naturforholdene som en dynamisk faktor ved siden af kulturlånene. Dette markeres allerede ved begyndelsen af redegørelsen for ældre stenalder, hvor udgangspunktet havde været, at mennesket i den oprindelige tilstand ligesom et barn var helt afhængig af sine omgivelser: "De Jægerstammer, der i den første Tundratid efter Isafsmeltning-

gen drog herop i Renens Spor, besad et vist Maal af Viden og Kunnen, en Sum af Færdigheder betinget og bestemt af Klima og Natur”.⁶⁰

I denne tidlige tid er det alene naturforholdene, der bestemmer eller fremtvinger ændringerne. Kulturen skulle først nå et vist niveau, før andre forhold og her især kulturlån fik en mere selvstændig betydning: “Det afgørende Fællespræg for alt Menneskeliv i Ældre Stenalder er just den ubetingede Afhængighed af Naturomgivelserne; et vist Maal af Selvstændighed og dermed Betingelsen for virkelig Kulturudvikling bringer først Yngre Stenalder med sin Bondekultur”.⁶¹ Kun meget stærke kræfter som “Ændringer i Klima og Levevilkår, Paatvingelse af fremmed Kultur” kunne gøre op med vanens magt og skabe ændringer. Bemærkelsesværdigt er det også, at Brøndsted i lighed med Müller og Worsaae har et universelt oprindeligt stadium, hvorfra det specifikt kulturelle så udvikler sig. Herved er den menneskelige enhed sikret, samtidig med at den nationale kulturs udvikling tidsmæssigt kan fastlægges.

På baggrund af kombinationen af naturtilpasningen og kulturlån som dynamiske faktorer er det vanskeligt for Brøndsted at bestemme konkrete kulturelementers oprindelse som tilpasning og dermed som intern udvikling, som kulturlån udefra eller som indvandring af nye folk. Et af de tidlige steder, denne usikkerhed kommer til udtryk, er i forbindelse med øksen, hvor Brøndsted ikke turde afgøre, om den er resultat af udvikling eller påvirkning.⁶² Det samme ses i hans forskellige diskussioner, om forskellige kulturer skal tilskrives indvandring eller tilpasning/udvikling, som vist i forrige afsnit.

Mere generelt kan Brøndsted konstatere, at “Alt hvad der er foregået af vigtige ting i ældre stenalder skyldes klimaskiftet”,⁶³ ligesom det er overvejende sandsynligt, at nye folk flere gange er indvandret gennem ældre stenalder. Derefter følger med yngre stenalder en “bevæget, begivenhedsrig, næsten dramatisk Periode. Hvad der sker i dette Aartusind, bliver grundlæggende for al Fremtid, erhvervs- som folkemæssigt”.⁶⁴ I forbindelse med yngre stenalder konstaterer han, at centrale kulturtræk som kornsorter og tamdyr, måske bortset fra svinet, er indført udefra.

Med ophøret at ældre stenalderes jæger-samlertilværelse ophører den direkte natur- eller indvandrerbetingede kulturforandring også. Nu sætter der sig nogle forløb igennem, der synes at være bestemt af menneskets natur:

“Fra et primitivt Udgangspunkt vokser en Form eller en Type – indenfor de Grænser der afstikkes af de praktiske Krav – frem til fuld Udfoldelse eller Blomstring for derefter at afstumpes, degenerere og sluttelig forsvinde. Der er her en Lovmæssighed tilstede, som Forskerne tidligt, ikke mindst under Indflydelse af darwinistiske Teorier, fik Øje for og anvendte i de Udviklingsskemaer, der opstilledes for primitive Kulturers Redskabsformer. Denne “Typo-

logi” lader sig anvende, men med Varsomhed og altid saavidt muligt under Kontrol af andre tidsbestemmende Faktorer”.⁶⁵

Så selv om en form og funktion har nået det ultimative, kan mennesket ikke lade være med at lave om, og derved tvinges formen ud i degenerationens og overudviklingens slagside. “Saaledes har en hvilken som helst Ting kun en vis Levetid”.⁶⁶ Men det skal bemærkes, at selvom Brøndsted her i bedste modernistiske stil fremsætter en lov for udviklingen, så advarer han mod at gøre den universelt gældende. I stedet synes han at reducere den til en historisk regel, som har en bred, men ikke universel gyldighed.

Sammenfattende for yngre stenalder konstaterede Brøndsted, at der i perioden både har været stærk indflydelse udefra og stærk selvudvikling på egne betingelser: “Den Kultur, der saaledes med Tilskud og Impulser fra flere Sider udfolder sig i Danmark i disse Aarhundreder, er præget af en stærk og livskraftig Races Blomstring under gunstige Levevilkaar og under Udfoldelse af betydelige Evner saavel for Landbrug som for Handel”.⁶⁷ Nu var den danske kultur ikke længere et rent naturprodukt.

Med bronzealderen rykkede de udviklende kræfter ind i samfundet: Den nye overklasse “forstod paa fremragende dygtig Maade at holde Kontakten med Centraleuropa og gennem et storslaaet, i Aarhundreder varende og virkende Handelssystem at skabe Grundlaget for et rigt udbygget Kulturliv”.⁶⁸ Og op imod år 1000 f.Kr. har denne klasse sat sig igennem. Brøndsted finder det imponerende, at overklassen har kunnet skaffe så meget metal til et metalløst land, men endnu mere imponerende er den “aandelige Energi”, der viser sig i bearbejdelsen af bronzen. Der er meget få fund, der direkte stammer fra det fremmede – altså uforarbejdet:

“Overalt selvstændig nordisk Smag og Stil, et uafhængigt arbejdende nordisk Bronzahaandværk, der vel modtager og undersøger fremmede Motiver, Mønstre og Modeller, men selv udvælger og bestemmer, optager eller vrager, tillemper og indarbejder efter kraftigt og maalbevidst udstukne Linier. Heri ligger noget beundringsværdigt, og dette er det som betinger, at nordisk Kultur paa disse materielle Omraader har kunnet hævde sig med Glans i det europæiske Selskab ikke blot i den første Stortid men hele Bronzealderen igennem”.⁶⁹

Brøndsted sammenligner derefter med sin samtids England, hvor handel også er basis for overklassens rigdom og kan derefter konstatere, at den danske bronzealderoverklasse agerede helt på samme måde.⁷⁰ Underklassen har først og fremmest passet landbruget som deres forfædre, jættestuefolket, havde gjort det, og agerbruget stod i stampe gennem hele bronzealderens ældre del. Disse bønder har således vist sig lige så konservative, som fiskerne efter Brøndsteds

mening var. Så i forståelsen af historien måtte også konservatismen som en stærk faktor i underklassen inddrages.

Bronzealderen var kulminationen på den selvstændige nordiske kulturudvikling, og dens afslutning er karakteriseret ved en stærk fremmedindflydelse, som sætter ind samtidig med, at hjemmeproduktionen viser en vis tilbagegang. Der er ikke tale om regulære brud ved overgangen til jernalder, men forfaldet er på vej i overensstemmelse med den før fremsatte "lov". Det, der kommer udefra, indarbejdes ikke mere så kritisk og selvstændigt som tidligere: "Men Nedgang er der; indre Kraft fattes".⁷¹ Ja, man mærker næsten direkte truslen fra syd i 1939, når Brøndsted går videre med at: "Det lakkede mod Enden med Overklassens Rigdom og Velfærd herhjemme. En stor Tidsalder var ved at afslutte; nye, svære Tider stod for Døren".⁷²

Med jernalderen bliver det de europæiske forhold, der bestemmer, hvad der sker her i Norden. Kelternes, germanernes og romernes historie er nu det perspektiv, dansk eller nordisk jernalder skal forstås i relation til. Den første del af perioden er karakteriseret ved "Knaphed, Nedgang, Sparsomhed",⁷³ og årsagen er, at kelterne blokerer for tilførslen af jern sydfra. Dette har dog den gavnlige virkning, at vi selv måtte udvinde det, om end det skete med så primitiv en metode, at der konstant var mangel på jern. Men også klimaet ændrede sig ifølge Brøndsted ved overgangen fra bronzealder til jernalder. Det blev koldere og fugtigere, men også dette havde sine fordele i form af en omlægning af agerbruget og husdyrholdet. Udfordringerne fra de historiske og klimatiske ændringer affødte således vigtige kulturfremskridt i form af f.eks. ploven, men overgangen har været en ond og hård tid med udbredt fattigdom. Rigdom gav således plads til selvberørende udvikling, mens primitivitet og fattigdom gav naturbetinget og fremmedafhængig udvikling. Eller mere teoretisk, da vi blev afskåret fra diffusionens kulturudviklende indflydelse, måtte naturafhængigheden vokse igen med fatale følger.

Jensen

Jørgen Jensen indleder sit afsnit om den tidligste tid med en erklæring om, at dette ikke handler om menneskets tilpasning til omgivelserne, men om hvordan mennesket overvandt de begrænsninger, naturen satte i dens dynamiske udsving. Han strukturerer derfor de enkelte hovedafsnit på den måde, at han skildrer klimaændringerne og derefter naturgrundlagets ændringer, således at de udfordringer, mennesket skal overvinde på sin vej fremad og opad, gøres til grundlag for beskrivelsen af kulturen og historien. Denne måde at se udviklingen på er især central i Jørgen Jensens behandling af de tidligste perioder. Men når det kommer til mere konkrete fremstillinger som f.eks. af maglemo-

sekulturen, så fremstilles udviklingen gennem 3.000 år som en tilpasning til de store skoves udvikling. Dette modificeres i den følgende periode, hvor ikke bare tilpasning er den dynamiske proces, men også den opfindsomme udnyttelse af de skiftende muligheder, de stadig vekslende naturforhold giver mulighed for. Her synes mennesket i Jørgen Jensens formulering så småt at begynde at bevæge sig fra at være objekt for naturforholdene til at blive det subjekt i sin egen historie, det er i Jørgen Jensens programerklæring, og som man i forhold til den nyevolutionisme, der ligger bag Jørgen Jensens udviklingssyn, kan bestemme som en omformulering og personificering af det, nyevolutionisterne betegnede som det evolutionære potentiale.

Med subjektgørelsen af mennesket i historien åbner Jørgen Jensen for, at nye kræfter kan spille ind i udviklingen. Han inddrager nu etnografien og finder ud af, at gaveudveksling er en af de mest almindelige former for menneskelig kommunikation, og at slægtskabsrelationer og indgåelse af alliancer af mange forskellige slags spiller en meget stor rolle i samkvemmet mellem de enkelte samfund. Jensen er her stærkt inspireret af den franske samfundstænkning. Central er Marcel Mauss' (1872-1950) "Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques" fra 1923-1924, hvor loven om gavegivning som forpligtelsen til at give, modtage og give tilbage er den centrale samfunds- og fællesskabskabende faktor. Dertil kommer inspirationen fra den franske strukturalistiske antropolog Claude Lévi-Strauss, der har kvindeudvekslingen som den samfundskonstituerende, allianceskabende "gavegivning", ført videre af den franske trotskistiske marxistiske antropolog, Claude Meillassoux's modsætning mellem gamle og unge. I Jensens oldtidsunivers skabes alliancer ved udveksling af kvinder, der udveksles mod genstande i et system, som domineres og kontrolleres af ældre mænd. Meillassoux skulle bruge denne modsætning til at få etableret den klassekamp i de primitive samfund, som gjorde det muligt for ham at etablere en dynamisk evolutionær kraft. Helt så trotskistisk er Jørgen Jensen ikke. Han konstaterer blot, at denne opfattelse af udveksling i ældre stenalder ikke strider mod de fund, der er gjort.⁷⁴ Herefter kan Jørgen Jensen komme med sit bud på agerbrugets indførsel i Danmark efter år 4000 f.Kr., nemlig at det hænger sammen med den sociale konkurrence i jæger-fisker samfundet. Dynamikken er således placeret i tilpasning og overvindelse i forhold til naturen i en konkurrence mellem grupper, som i denne konkurrence benytter sig af gavegivningens logik i form af især kvindeudvekslingen til at skabe alliancer.

Agerbrugets oprindelse og udvikling globalt fører til dets ankomst til Nord-europa, og som årsag til indførslen af agerbrug afviser Jørgen Jensen befolkningspres og andre lignende teorier. I stedet skal årsagen søges i den socio-

økonomiske sfære, i konkurrencen om magt og prestige i et system, hvor agerbrugsprodukterne optræder som luksus- og prestigegoder. Jørgen Jensen forestiller sig her, at man i stammesamfundet har konkurreret i form af udveksling – den, der har givet de fineste gaver, har vundet magt og prestige i et potlach-lignende mønster. Fra nu af er mennesket ifølge Jensen karakteriseret ved at konkurrere, og denne konkurrence bruges til at forklare såvel udvikling som indførsel af nye fænomener. Kulturtrækkene kommer nu ikke bare “vandrende” ind i landet, men indføres som led i et socialt spil. Til at begynde med udfolder konkurrencen sig som hos Meillassoux i regi af modsætningen mellem de gamle og de unge på den ene side og konkurrencen mellem de gamle om magt og prestige på den anden. Dette relateres til fundet af genstande, ikke mindst øksker, der ikke synes at have anden end en ceremoniel funktion. Ideen er så, at de ældre mænd kontrollerede udvekslingen af værdigenstande, hvad der medførte afhængighed og lydighed fra de unge mænds side. Der blev investeret i fester, hvor man kæmpede om en ‘bigman’ position. Jensen tilføjer dog, at vi ikke ved, om det var sådan i Danmark, men de fornemme øksers antal overgik langt de praktiske behov, så de må have spillet en rolle i “den sociale konkurrence, som eksisterer i alle menneskesamfund”.⁷⁵ Også her trækker Jensen på den etnografiske inspiration, og selv om Meillassoux’s inspiration var vestafrikanske samfund, så henviser Jensen specielt til forholdene på New Guinea: “Det er kun ved at anlægge en sådan antropologisk synsvinkel at vi kan gøre os håb om at forstå blot en brøkdel af oldtidsmenneskenes handle-måde”,⁷⁶ og her er New Guinea et oplagt eksempel, da man stadig har omfattende udvekslinger; og det bigman-system i segmentære og egalitære stammesamfund, man finder på New Guinea, synes at passe meget fint på udviklingen i ældre bronzealder.

Med enkeltgravskulturen i begyndelsen af det 3. årtusinde synes en vis form for individualisme så småt at sætte sig igennem i Jylland, og det får Jensen til at filosofere over det fællesskab, som gik forud: Man ser individualiteten slå igennem – især i Jylland med enkeltgravene – i forhold til den tidligere kollektivitet: “Når man lever i et moderne samfund med dets store vægt på individet, er det svært at danne sig et billede af et samfund, hvor gruppen var et udeleligt hele. Her må man igen skele til etnografernes beskrivelser, f.eks. af samfundsformer, som de fandtes på den nordlige Stillehavs-kyst helt frem til dette århundrede. Blandt Nordvestkystindianerne var samfundet organiseret i slægtskabsgrupper, som levede og arbejdede sammen ... samfundet var gennemsyret af forestillinger om, at slægten og gruppen var en udelelig helhed, og at gruppen var den højeste autoritet”.⁷⁷ Og de etnografiske beretninger fra den amerikanske nordvestkyst synes også at give en videre forståelse af, hvad der

foregik: "En del af formålet med velstanden var, at den skulle indgå i et ødselt forbrug. Derved viste man sin velstand og magt over andre – og det gav slægtskabsgruppen anseelse. Det yderste udtryk herfor var at forære bort eller ødelægge mængder af værdigenstande. Man kalder dette fænomen for potlatch",⁷⁸ men "der er absolut ingen garanti for, at det er gået sådan for sig i bondestenalderens Danmark".

Med bronzealderen kom nyevolutionismens hierarkiske høvdingedømme. Metallet blev den katalysator, der satte denne samfundsudvikling i gang. Guld og bronze var sammen med rav og andet det, der cirkulerede mellem de enkelte samfund, og kontrollen med disse ressourcer var baggrund for magtudøvelse og prestige, hvad der igen skabte en helt ny samfundsorden. Rigdomsforskellene skabte på sin side individer, som man nu i gravene kunne se i form af store forskelle i de gravgaver, de fik med. Og dermed kan Jørgen Jensen med reference igen til New Guinea og etnografiske iagttagelser konstatere, at genstandene som f.eks. økserne i primitive samfund tillægges forskellige former for værdi, brugsværdi, prestige-værdi og arbejds-værdi. Og i tydingen af helleristninger med processioner med økser konstaterer Jensen, at "Også her har man kunnet henviser til etnografernes iagttagelser på Ny Guinea, hvor økser også udelukkende hørte hjemme i mændenes domæne. Kun mænd udførte arbejde, hvortil økse var krævet".⁷⁹ Øksen viser således, at kampen om magt og prestige alene var en kamp mellem mænd.

Danmark blev i begyndelsen af det andet årtusinde f.Kr. bundet ind i et europæisk udvekslingssystem og -netværk med den konsekvens, at ændringer et sted medførte ændringer i hele systemet, og dette system var bundet sammen af udvekslingen af bronze. Nu er det således den (globale) sociale kontekst mere end overvindelsen af naturens udfordringer, der er en afgørende historisk faktor, idet samfundet er afhængigt af bronzen udefra, hvad der forudsatte alliancer, som igen byggede på kvindeudveksling. Dertil er naturens udfordring reduceret i kraft af, at landskabet i løbet af bronzealderen var blevet tilvirket, så med indgangen til jernalderen er den natur, mennesket forholder sig til, i sig selv produktet af menneskelig aktivitet. Endelig var en tredje faktor de begivenheder, der foregik i Centraleuropa, hvor kelterne afskar det nordeuropæiske lavlandsområde, herunder Danmark, fra udviklingen i syd. I tilpasningen til denne situation indgik den militarisering, som kan forklare de store våbenofferfund.

I den her skildrede udvikling læner Jørgen Jensen sig tæt op ad modernitetens systemopfattelse, hvor komparative analyser kan forklare lokale forhold med henvisning til universelle love. Jørgen Jensen bruger de etnografiske modernistiske teorier til at skabe orden i de fund, der danner grundlag, men

samtidig tager han hele tiden forbehold, idet han skal have plads til den individuelle narrativ, som jo var central i opgøret med moderniteten, og som kan ses at referere tilbage til romantikken. Historien får orden på modernistiske teories betingelse – som et bud på en social logik bag de fund, der skal refereres til. Denne reference til moderniteten optræder i begge modernitetens samfundsvidenskabelige områder, den velordnede evolution, som jeg skal vende tilbage til, og i samfundssystemets kræfter og orden. Det spændende med Jørgen Jensens værk er herefter, at systemet er grænseoverskridende i forhold til nationen; den globale udveksling ligger bag den nationale som en nødvendig forudsætning. Dette er modernitetens omformning af kulturhistoriens diffusion til systemisk logik, og herefter mennesket til logikkens aktører.

Det næste skridt fra bronzealder til jernalderen er i Jørgen Jensens optik at frigøre mennesket af naturafhængigheden, som indtil da har været der, om end i stadig ringere udstrækning. Dette forbindes med effekten for Danmark eller Nordvesteuropa af Romerrigets opkomst og ekspansion. Mødsætningen mellem civilisationen med store byer og højt udviklede håndværk i syd og høvdingedømmer med begyndende landsbydannelse i nord bliver meget stor. Med kimbrernes og teutonernes togter mod syd i det 2. århundrede skabes der forbindelse mod syd, og genstande fra Middelhavscivilisationerne begynder igen at dukke op i fundene. Og samtidig udvikler der sig frem mod Kristi fødsel et høvdinge- og krigeraristokrati efter en periode med tilsyneladende større lighed, i det mindste i døden. Udviklingen frem mod vikingetidens primitive kongedømme skal nu sættes på skinner i feltet mellem på den ene side spillet og konkurrencen internt i Norden og på den anden påvirkning sydfra. Fra og med jernalderen bliver udviklingen således alene båret af de sociale kræfter.

I perioden efter Kristi fødsel lader Jørgen Jensen det gamle slægtskabssamfund erstatte af andre former for solidaritet, hvad man blandt andet kan se ved, at hirden opstår. Ud fra nogle gravfund konstaterer han, at de “vidner om eksistensen af lokale ledere, som var knyttet sammen i indbyrdes alliancer over større afstande, og som havde kontakt til et internationalt udvekslingssystem”.⁸⁰ Ud fra gravgaver kan han konstatere, at kvinder blev udvekslet over store afstande, så igen viser der sig ægteskabsalliancer mellem de ledende familier. Jensen finder med henvisning til gravgaverne, at der har været fire lag i samfundet: en elite med overregionale magtbeføjelser – fyrster eller storhøvdinge. Derefter høvdinge, som der var flere af under hver fyrste eller storhøvding, og under dem igen krigere og lokale ledere. Nederst var bønderne. Og inden for militæret tegner der sig også et hierarki med rytterhøvdinge i toppen og fodfolk i bunden og med en gruppe rytterkrigere i midten. Dette bekræftes af Tacitus’ beskrivelse af germanerne. Men hermed satte Jørgen Jensen dog ikke klasse-

kampen ind som den dynamiske faktor. Med udgangspunkt i disse klasseforhold identificerer han dynamikken i form af, at der nu er kanaler for spredning af de romerske prestigegenstande via alliancer, kvindeudveksling og ved redistribution fra lederne til edsvorne vasaller i det nye hierarkiske system. Hermed blev grundlaget for det feudale system skabt, der skulle vare helt frem til for ca. 160 år siden.

Germanernes møder med romerne betød, at romerske varer blev meget lettere tilgængelige, og det strømmede ind med romerske varer og systemer. Kulturpåvirkningen var massiv og blev en central dynamisk faktor. I det 3.-4. århundrede sker det store opbrud i oldtidsstammesamfundet, som nu bliver fortrængt af et nyt, militariseret samfund: "Vi begynder at skimte konturerne af et militært aristokrati og en bondebefolkning, som hver skulle komme til at spille deres vigtige rolle i dannelsen af det, der sidst i jernalderen blev til det danske kongerige".⁸¹ Dette samfund med et militært aristokrati og en bondebefolkning er ifølge Jensen netop "en samfundstype, som udgør begyndelsen til en arkaisk stat".⁸² Denne udvikling skulle ske i den følgende tid, hvor effekterne af Romerrikets sammenbrud rystede hele Europa.

I det 6.-7. århundrede udvikler der sig i kølvandet på Romerrikets sammenbrud en række småkongedømmer med kontrol over mere eller mindre velafgrænsede områder. Frankiske kilder nævner konger i det danske område fra denne periode. Herefter følger i 700-tallet en begyndende bydannelse med Ribe og Hedeby som de første. Disse byer dannes efter frankisk mønster, så nu er det igen efterligningerne af de sydlige civilisatoriske træk, der ifølge Jensen styrer udviklingen i Norden. Sammen med en række store anlægsarbejder som f.eks. Dannevirke viser det, at kongemagten nu må have fået en ret så stor styrke, for her kræves mange ressourcer og magt over mange mennesker.

Som vist indsætter Jørgen Jensen nogle systembestemmende elementer i forklaringen af reproduktionen, men problemet med modernitetens systemanalyse er, at dens fokus på reproduktion medfører, at den ikke kan etablere den dynamik, der skulle skabe udviklingen. I Jørgen Jensens værk kommer det til udtryk ved udefrakommende indspil i systemerne. Derved fremstilles historien på en måde som uafhængig af systemerne, men det gør ikke rækkefølgen af systemerne tilfældig. Alt i alt gennemgår det danske område ifølge Jørgen Jensen den perfekte evolution hen over alle stadierne i den nyevolutionistiske verdensorden, først begrundet i en dynamik, hvor mennesket underkaster sig naturen, derefter med naturen mere eller mindre omdannet i en social dynamik, baseret på menneskets konkurrencenatur, for til sidst blot at kopiere de sydlige civilisationers fremskridt. Også i Jørgen Jensens fremstilling bliver den nordiske oldtid således modelmæssigt unik.

Afslutning

Det er ikke nogen nyhed, at videnskabelige konstruktioner af historien afspejler de herskende tanker i historikerens samtid, og da slet ikke når det er formidlende fremstillinger af så identitetsfølsomme emner, som oprindelse og tradition er i en romantisk verdensanskuelse. Det er jo netop derved, at disse oldtidshistorier til forskel fra et katalog med potteskår, deres fundsted og alder, giver mening til det almene publikum. Dertil kommer, at alle de fire her gennemgåede forfattere har været tilknyttet Nationalmuseet – eller det, der gik forud – og at de tre seneste har skullet relatere sig til ikke bare Nationalmuseets samlinger, men også de nyopsætninger af oldtidsudstillingen, der foregik nogenlunde samtidigt. Deres værker blev således også illustreret med genstande, der var tildelt status som nationale danske, og som man kunne se i museet. Interessant er det ved en gennemgang af disse illustrationer, at nok er der kommet stadig flere til, men de tidligere forbliver stort set autoriserede som nationale og gentages i illustrationerne.

I de romantisk inspirerede oldtidshistorier var historiens gang og i de modernistisk inspirerede udviklingen det centrale, mens genstandene som en slags samtidige autentiske aktanter bidrog til at illustrere og til dels bevise fortiden. Den store historie var i de her gennemgåede værker det centrale, genstandene var objekter for historien, men også materialiseringen af den som tegn, der var så stærke, at en del af dem som f.eks. solvognen kunne blive ikoner for var nationale oldtid. Nok var de ikke som guldhornene i Adam Oehlenschlägers fortolkning afsendt af gudeagtige forfædre i guldalderen, men de var en form for materialiseret meddelelse fra en svunden tid, hvoraf man kunne uddrage en lære om de forfædre, vor romantiske, stammemæssige identitet refererede til. Derfor kunne de som autentiske tegn indgå i et nationalt dannelsesprojekt, der installerede historiens begyndelse, oldtiden, som en essentiel del af den nationale identitet. Subjekt i fremstillingerne var historiens formning af forfædrenes handlinger, den ydre verdens trængen sig på, i en dialektik med forfædrenes formning af kulturen, traditionen og historien, vor egen kollektive kreativitet i skabelsen af det specifikt danske.

Med opgøret med de store fortællinger i form af den postmoderne verdensopfattelse, er historien i bestemt form ikke længere eksisterende. Der er nu mange historier ved siden af hinanden. Samtidig er identitet ikke længere noget, man har, noget der henviser til en autoriseret historie eller afstamning, men noget, den enkelte selv vælger. Statsborgerskab er således ikke nødvendigvis identisk med national identitet. Dette har på den ene side affødt rodløshed, der ikke er set mage til siden renæssancen, men på den anden side åbnet for en ny frihed. Der er sket en markant forskydning fra individet som objekt

for kulturen, historien eller samfundet til mennesket som subjekt i sin egen individuelle fortælling. Individet er nu skaber af og ansvarlig for sin egen biografi; det er ikke længere "samfundets skyld". Denne subjektgørelse har i udstillinger vist sig i form af en forskydning fra, at udstilleren havde noget at formidle til publikum – eksperter videregav deres viden (og som i ovennævnte oldtidshistorier, verdensbilleder) – over udstillingen som en dialog med publikum, til det ultimative, at genstande står uden information, for det er op til den enkelte gæst selv at tolke genstandene, selv at lave en historie, genstandene kan indgå i. Ingen har et sådant monopol på en sand viden, og ingen viden har et sådant monopol på sandhed, at man i et autoritativt system kan tillade sig at meddele den til publikum, med mindre publikum selv tager ansvar for at modtage denne information – f.eks. ved at den kan hentes på en skærm i nærheden eller fra et katalog, hvis man selv vil.

Hvis man tager udgangspunkt i en sammenhæng mellem verdensopfattelse og fremstillinger af oldtiden i tekst – og i forlængelse heraf også i de centrale autoriserede udstillinger – kunne man i anledning af, at museet på Moesgård skal lave en ny udstilling, spekulere lidt over, hvilke krav til en sådan, opgøret med moderniteten og delvist også med romantikken stiller. Klart er det i udgangspunktet, at de tre ovenfor gennemgåede temaer ikke længere har nogen gyldighed. Videnskabelig moraliseringen har allerede moderniteten elimineret, og postmodernitetens relativisme udelukker ligeledes en autoriseret moralsk erfaring med oldtidshistorien. Ej heller afstamning er et kulturhistorisk tema, og selv om DNA-studier kan fastlægge det biologiske stamtræ, så siger det intet på grund af den totale adskillelse af kultur og biologi. Og endelig er determinanter jo i direkte modsætning med nutidens ånd om de mange historier og mennesket som mere eller mindre suveræn aktør.

Ud fra ovenstående yderst sparsomme skitse af elementer i postmoderniteten kan man måske kort formulere opgaven som det, at museet med fremstillingen af oldtiden skal udfordre og give et informeret grundlag for den refleksivitet, der nu siges at karakterisere den enkelte, og i dette indgår også, at grundlaget for informationernes gyldighed tilkendes gives som én mulighed blandt flere, idet der jo er en nær sammenhæng mellem data og metode.

Den flerhed af fortællinger, der kan udfordre, vil f.eks. være at placere oldtiden eller elementer fra den i forskellige kontekster: en del af menneskeheden universelle historie, en del af den europæiske historie, hvad der jo ville være i overensstemmelse med EU's bestræbelser, en del af Nordeuropas historie, en del af den danske historie i en eller anden afgrænsning af Danmark, hvad der jo kunne udfordre det nationalmuseale monopol, eller som en regional eller en lokal historie. Disse mange kontekster kan netop udfordre, og her hjælper det,

at et yderligere træk ved postmoderniteten og digitaliseringen er, at forholdet mellem det autentiske eller det originale og kopien på mange områder er ophævet. Nu er det mere, hvad kulturudtryk gør, end hvad de er, der er centralt, og hvis denne "gøren" er at udfordre refleksiviteten, har det ikke særlig betydning, om genstandene er originale, med mindre at det netop er deres originalitet, der er pointen. Hermed bliver det muligt at skabe mange spændende udstillinger, uden at tilladelser, lån og enorme forsikringssummer forhindrer det.

Men det, at udstillinger skal udfordre refleksiviteten ved at åbne for de mange tolkninger eller historier, herunder jo også forskningshistorierne, medfører også, at museerne vil bidrage til en fragmentering af den kollektive identitet, den nationale sammenhængskraft, som det hidtil har været arkæologiske museers og oldtidsberetningers opgave at reproducere og give indhold, et tab som vel kun gammeldags nationalromantikere vil græde over. På en måde ligner dette meget den situation, de store sociologer omkring 1900 filosoferede over, idet de med moderniteten erfarede et identitetstab i form af, at den religion, som hidtil havde været samfundets metafysiske udtryk, havde mistet sin gyldighed. I stedet måtte der etableres en ny metafysik, der var i overensstemmelse med moderniteten, og dette kom der forskellige bud på. Men på en måde lykkedes det ikke, da modernitetens logiske reference er hele menneskeheden. De nationalromantiske identitetsformer kunne kun reflektere den fortid, der endegyldigt syntes forbi. Siden da kan man sige, at modsætningen mellem det universelle og det nationale har udspillet sig i konstruktionen af identitet, som det klartest fremgår af Jørgen Jensens oldtidshistorie. Denne modsætning kan vel nu siges at være rykket yderligere et trin ned, idet identitetsspillet sker mellem det individuelle, det nationale (herunder EU) og det universelle eller globale. Og i det spil er museerne vel fanget mellem den alment dannende fortælling om den kollektive identitet i en global ramme og relevansen for den individuelle, refleksive selvkonstruktion.

NOTER

1. Her anvendes udgaven fra 2006.
2. Klindt-Jensen 1975, s. 70.
3. Herder 2002.
4. Se Frandsen 1996.
5. Worsaae 1843, s. 1-2.
6. Worsaae 1843, s. 115 og 116.
7. Worsaae 1843, s. 116.
8. Worsaaes selvbiografi i Hermansen 1934, s. 65 – her refereret fra Mahler m.fl.1983, s. 28.
9. Müller 1897, s. 702.

10. Müller 1897, s. 702.
11. Brøndsted 1938, s. 13.
12. Brøndsted 1940, s. 308.
13. Dette forhold mellem vor lidenhed og verdenshistoriske betydning beskæftigede også etnologerne på Nationalmuseet. Således beskrev Kaj Birket-Smith i 1934 den etnografiske nyopstilling på Nationalmuseet som et sted: "... hvor alle danske Drenge og Piger kan søge hen og møde et Pust fra den store, brogede Æventyrverden uden for vore Grænser. Da vil det gaa op for dem, at Danmark, der syner saa lidt paa Landkortet, i Virkeligheden er stort, at danske Mænd har været med til at bygge Verden og dens Kultur op ... Og er der saa noget ved dem, vil de ranke ryggen og sige til sig selv: "Vi vil fortsætte, hvad de andre har begyndt!" (Birket-Smith 1934, bd. II, s. 182-183).
14. Jensen 2006, bd. 4, s. 564.
15. Jensen 2006, bd. 4, s. 471 og 509.
16. Jensen 2006, bd. 4, s. 558.
17. Worsaae 1843, s. 2.
18. Worsaae 1843, s. 2.
19. Worsaae 1843, s. 102.
20. Worsaae 1843, s. 103.
21. Worsaae 1843, s. 104-107.
22. Worsaae 1843, s. 108 – Worsaaes fremhævelse.
23. Worsaae 1843, s. 110.
24. Worsaae 1843, s. 111.
25. Borst 1995, s. 1012-1013.
26. Borst 1995, s. 1210.
27. Borst 1995, s. 1338.
28. Worsaae 1943, s. 114.
29. Worsaae 1843, s. 38.
30. Worsaae 1843, s. 24.
31. Worsaae 1843, s. 53.
32. Müller 1897, s. 188-189.
33. Müller 1897, s. 277.
34. Müller 1897, s. 287.
35. Brøndsted 1938, s. 46.
36. Brøndsted 1938, s. 120.
37. Brøndsted 1938, s. 127.
38. Brøndsted 1938, s. 143.
39. Brøndsted 1938, s. 211.
40. Brøndsted 1938, s. 229.
41. Brøndsted 1938, s. 237.
42. Brøndsted 1938, s. 311.
43. Brøndsted 1939, s. 10.
44. Brøndsted 1939, s. 156.
45. Brøndsted 1939, s. 280.
46. Brøndsted 1940, s. 98.
47. Jensen 2006, bd. 4, s. 338.
48. Worsaae 1843, s. 20.

49. Floto 1985, s. 30-31.
50. Müller 1897, s. 68.
51. Müller 1897, s. 70.
52. Müller 1897, s. 88-89.
53. Müller 1897, s. 190.
54. Müller 1897, s. 190-191.
55. Müller 1897, s. 268.
56. Müller 1897, s. 441.
57. Müller 1897, s. 473.
58. Müller 1897, s. 594.
59. Müller 1897, s. 625.
60. Brøndsted 1938, s. 13.
61. Brøndsted 1938, s. 13.
62. Brøndsted 1938, s. 43.
63. Brøndsted 1938, s. 121.
64. Brøndsted 1938, s. 127.
65. Brøndsted 1938, s. 156.
66. Brøndsted 1938, s. 158.
67. Brøndsted 1938, s. 214.
68. Brøndsted 1939, s. 10.
69. Brøndsted 1939, s. 93.
70. Brøndsted 1939, s. 94.
71. Brøndsted 1939, s. 252.
72. Brøndsted 1939, s. 253.
73. Brøndsted 1940, s. 37.
74. Jensen 2006, bd. 1, s. 236.
75. Jensen 2006, bd. 1, s. 339.
76. Jensen 2006, bd. 1, s. 422.
77. Jensen 2006, bd. 1, s. 497-498.
78. Jensen 2006, bd. 1, s. 498.
79. Jensen 2006, bd. 2, s. 45.
80. Jensen 2006, bd. 3, s. 289-290.
81. Jensen 2006, bd. 3, s. 555.
82. Jensen 2006, bd. 3, s. 596.

LITTERATUR

- Birket-Smith, Kaj 1934: *Naturmennesker*, bd. I-II. København.
- Borst, Arno 1995: *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*, bd. 1-4. München.
- Brøndsted, Johannes 1938-1940: *Danmarks Oldtid*, bd. 1-3. København.
- Floto, Inga 1985: *Historie. Nyere og nyeste tid*. København.
- Frandsen, Steen Bo 1996: *Opdagelsen af Jylland. Den regionale dimension i Danmarkshistorien 1814-64*. Århus.
- Herder, Johann Gottfried 1784-91: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Net-adresse: http://www.textlog.de/herder_menschheit.html
- Herder, Johann Gottfried 2002: *Endnu en historiefilosofi til menneskehedens dannelse*. København.

- Hermansen, Victor 1934: *En Oldgranskers Erindringer 1821-1847*. København.
- Ilsøe, Harald og Kai Hørby 1980: *Historie*. I: Svend Ellehøj, Leif Grane m.fl. (red.): *Københavns Universitet 1479-1979; Det filosofiske Fakultet, 3. del*, s. 309-457.
- Jensen, Jørgen 2001-2004/2006: *Danmarks Oldtid*, bd. 1-4. København.
- Klindt-Jensen, Ole 1975: *A History of Scandinavian Archaeology*. London.
- Mahler, Ditlev L., Carsten Paludan-Müller og Steffen Stummann Hansen 1983: *Om arkæologi. Forskning, formidling, forvaltning – for hvem?* København.
- Müller, Sophus Otto 1897: *Vor Oldtid. Danmarks forhistoriske Archæologi – almenfattelig fremstillet*. København.
- Suhm, Peter Frederik 1774: *Kritisk Historie af Danmark udi den hedenske Tid fra Odin til Gorm den Gamle*. http://books.google.dk/books?id=N84BAAAAYAAJ&dq=suhm+odin&printsec=frontcover&source=bl&ots=zNF3cd9tf0&sig=L5OQw8LGYsTFr0kwjtUys-mhOHw&hl=da&ei=IffuSeaWD8yR_QarqumSDw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1#PPA13-IA3,M1
- Worsaae, Jens Jacob Asmussen 1843: *Danmarks Oldtid – oplyst ved Oldsager og Gravhøie*. København.

The prehistory of Denmark – an historical perspective

In the introduction to “Danmarks Oldtid” (The Prehistory of Denmark), Jørgen Jensen aligns his work in continuation of a tradition comprising three preceding publications: Jens Jacob Asmussen Worsaae’s “Danmarks Oldtid – oplyst ved Oldsager og Gravhøie” from 1843, Sophus Otto Müller’s “Vor Oldtid. Danmarks forhistoriske Archæologi – almenfattelig fremstillet” from 1897 and Johannes Brøndsted’s “Danmarks Oldtid” from 1938–40. Jørgen Jensen’s “Danmarks Oldtid” was published as one volume per year between 2001 and 2004. All the above works were written by a centrally-placed archaeologist, based at the museum in Denmark where it is decided which finds should be elevated as expressions of national culture (contrary to regional) and, thereby, what should be included in a shaping of the Danish national identity. These four publications are all popular accounts with a focus on the national prehistory, presented as the being time between the first appearance of humans within the country’s borders and the introduction of Christianity. And all contribute in ways characteristic of their respective periods to an integration of this prehistory into the Danish national identity.

The first works were published when romanticism’s particularistic view of the world, with a focus on people, culture, nation, history and spirit, was predominant in those circles within which the national identity was formulated. However, with time, modernity’s universal world view gradually imposed itself, a world perception which in many areas demystified romanticism and focussed instead on society, system and development.

In this article, it is demonstrated how the above-mentioned works, within three different areas – prehistory’s morale, the origin of the Danish people and/or culture and history’s determinants, in the spirit of their respective times, linked prehistory to the contemporary especially romantically-inspired creation of a Danish identity. There is a focus on, for example, the ways in which the Danish people or the Danish culture are/is rendered unique; something central to a romantic perception in contrast to a modernistic one. How events are placed in the past on which we can look back with pride – otherwise prehistory would of course not be of much worth as an element of identity. How a shift occurs between the randomness of history and necessity of development, and much more which unfolds in the area between romanticism and modernity.

With reference to the fact that these four works were all more or less directly linked to the production of new prehistoric exhibitions at the National Museum, this article concludes, on the occasion of Moesgård Museum’s new exhibition, with an attempt to reverse the relationship between the spirit of the times and the communication of information which formed the foundation for its first part. Some observations are made concerning the ways in which it is possible, in a museum context, to relate to a post-modern or post-industrial scenario. Where the project of development, so central to the communication of the past in books and by museums, is abolished as imperialistic and how, consequently, the point of departure has to be that any communication must challenge

the post-modern, reflexive individual in
the construction of its own narratives.

Ole Høiris

Afdeling for Antropologi og Etnografi
Aarhus Universitet